

Förvaltning av ödekyrkogården

- Ett skötsel­förslag till ödekyrkogårdarna i Hyringa, Längnum och Malma socknar.

Sofia Elisabet Nilsson

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Landskapsvårdens hantverk
15 hp
Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet
2012

Förvaltning av ödekyrkogården
- Ett skötsel­förslag till ödekyrkogårdarna i Hyringa,
Länqnum och Malma socknar.

Sofia Elisabet Nilsson

Handledare: Bo Magnusson

Kandidatuppsats, 15 hp
Landskapsvårdens hantverk
Lå 2011/12

Program in Conservation, Landscape Management Major
Graduating thesis, 2012

By: Sofia Elisabet Nilsson
Mentor: Bo Magnusson

Management of the abandoned churchyard
- A management proposal for abandoned churchyards in Hyringa, Långnum and Malma parishes.

ABSTRACT

Abandoned churchyards are an important part of our cultural heritage and show the older structures in the landscape. Their age and long continuity gives them a unique position, as reflected in the strong sense of identity that they create.

Abandoned churchyards are usually not left entirely to their fate. Sometimes nearby churches have some activity there, and often there is some sort of maintenance performed on the site, usually by a local history society or a nearby church. Inadequate or incorrectly performed maintenance would have a negative impact on both the cultural environment and biodiversity. This unique environment could function perfectly well as an oasis for biodiversity in an increasingly streamlined and uniform agricultural and forestry landscape.

The categorization of abandoned churchyards lies in a grey area between Chapter 2 and Chapter 4, Heritage Conservation Act. The problem consists of which criteria a cemetery must have to fall under the Heritage Conservation Act, Chapter 2, and when it does.

The National Heritage Board is the agency that has overall responsibility for Sweden's cultural heritage. The County Administration is the agency responsible for protection and care of ancient monuments, by awarding grants for maintenance, but they are restrictive in the selection of which items receive funding. The involvement from local churches and non-profit local history societies is strong. Churches may be able to give a small contribution to the history society for the maintenance of a local abandoned churchyard. To rely on voluntary labor is not sustainable in the long run. A final scenario is that you simply have to accept that the care of abandoned churchyards has to cede precedence to other objects and activities.

The management proposal includes two activities that are performed annually. The first part consists of raking, where leaves and twigs are removed from the site, during April. At the same time a visual inspection of the wall is performed for evidence of collapse. A second action consists in mowing the grass with cutting tools, as per the frequency specified for each churchyard. The grass is then turned, dried and removed from the site.

Title in original language: Förvaltning av ödekyrkogården. – Ett skötsel­förslag till ödekyrkogårdarna i Hyringa, Långnum och Malma socknar.

Language of text: Swedish

Number of pages: 39

Keywords: Churchyard, management proposal, landscape, biodiversity, cultural environment.

Förord

Under metodkursen yttrade Göran Andersson, lärare vid institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet, på Dacapo i Mariestad de bevingade orden ”Kill your darlings” angående det uppsatsämnesval vi studenter stod inför. För min del blev det aldrig något ”kill” när det gällde ödekyrkogården som ämne. Jag är minst lika fascinerad nu som då när det gäller mina övergivna kyrkogårdar.

Tre år vid programmet Landskapsvårdens hantverk på Göteborgs universitet, institutionen för kulturvård i Mariestad har fördjupat både mitt intresse och min kunskap för landskapet och dess komponenter. I mötet mellan naturgivna förutsättningar och människans påverkan skapas unika miljöer viktiga att bevara för förståelsen av historien. Ödekyrkogården är ett sådant möte som uppkommit och utnyttjats, för att till sist förkastats för andra, mer rationella lösningar eller alternativ.

Den viktiga länken som ödekyrkogårdarna utgör mellan tidigare generationer och nuvarande bebyggelse är viktig att bevara, inte bara ur ett kulturmiljöperspektiv. För min del blev ödekyrkogården den perfekta kombinationen av kultur och natur genom fornvården, förutsättningarna och kontinuiteten som platserna står för.

Jag vill först och främst rikta mitt tack till min älskade familj, mina ständiga vägvisare och förebilder. Mitt tack går också till mina klasskamrater som under tre år diskuterat, analyserat och föreläst med och för mig. Tack också till er som tålmodigt ställt upp som bollplank, med peppning, sällskap och goda råd när jag behövt det som mest. Tack till min handledare Bo Magnusson och även till Kina Linscott, vars samtal hjälpte mig och uppsatsen till en ny nivå.

Till alla de informanter som figurerar i uppsatsen, tack för att ni har tagit er tid för mig och mina frågor.

Mariestad, maj 2012

Sofia Elisabet Nilsson

Innehållsförteckning

---

1 Inledning	11
1.1 Bakgrund	11
1.2 Problemformulering	12
1.3 Syfte och målsättning	12
1.4 Tidigare forskning	12
1.5 Källor och material	13
1.6 Avgränsningar	13
2 Förförståelse	14
2.1 Vad är en ödekyrkogård?.....	14
2.2 Lagstiftning kring ödekyrkogårdarna	15
2.3 Ödekyrkogårdens historia ur ett hävdperspektiv	15
2.4 Hyinga, Längnum och Malma ödekyrkogårdar – en historisk överblick.....	16
2.4.1 Hyinga ödekyrkogård	16
2.4.2 Längnum ödekyrkogård	17
2.4.3 Malma ödekyrkogård	18
3 Metod och material	19
3.1 Litteratur	19
3.2 Intervjuer	19
3.2.1 Riksantikvarieämbetet	20
3.2.2 Länsstyrelsen	20
3.2.3 Svenska kyrkans riksorganisation.....	20
3.2.4 Sveriges hembygdsförbund.....	21
3.3 Platsbesök	21
4 Resultat	22
4.1 Intervjuer	22
4.1.1 Riksantikvarieämbetet	22
4.1.2 Länsstyrelsen	22
4.1.3 Svenska kyrkans riksorganisation.....	23
4.1.4 Sveriges hembygdsförbund.....	24
4.2 Platsbesök	25
4.2.1 Hyinga ödekyrkogård	25
4.2.2 Längnum ödekyrkogård	27
4.2.3 Malma ödekyrkogård	29
5 Diskussion	31
5.1 Hur ser förvaltningen av ödekyrkogårdarnas vård ut?	31
5.2 Skötselplanen för Hyinga, Längnum och Malma ödekyrkogårdar	32
6 Sammanfattning och slutsatser	34
7 Illustrationsförteckning.....	36
7 Käll- och litteraturförteckning	38

BILAGOR

BILAGA 1 Kulturminneslagen 2 kap

BILAGA 2 Kulturminneslagen 4 kap

BILAGA 3 Frågeformulär

BILAGA 4 Skötselplan Hyinga, Längnum och Malma ödekyrkogård

BILAGA 5 Översiktsbilder Hyinga ödekyrkogård

BILAGA 6 Översiktsbilder Längnum ödekyrkogård

BILAGA 7 Översiktsbilder Malma ödekyrkogård

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Övergivna kyrkogårdar är miljöer som väcker intresse och nyfikenhet hos många människor. I inledningen till en skrift från Länsstyrelsen i Västra Götalands län, om trädvård på begravningsplatser, skriver man följande: ”Kyrkornas begravningsplatser är en viktig del av kulturarvet och har en unik position genom sin ålder och sina värden.” (Länsstyrelsen Västra Götalands län, 2012 s.1). Skriften behandlar främst fortfarande aktiva begravningsplatser och deras värdefulla trädmiljöer, men inledningen skulle lika väl kunna appliceras på den övergivna kyrkogården.

Ödekyrkogårdarna, ofta med lång kontinuitet bak i tiden, är ett minne av bygdens historia och utgör en viktig nyckelroll i de spår av äldre strukturer som kulturlandskapet uppvisar. Många gånger finns även lämningar kvar i omgivningarna efter till exempel byggnader som hört till kyrkomiljön och prästgården, vilka kompletterar förståelsen för den tidigare kyrkan, dess mark och kopplingen till äldre by- och sockenstrukturer. Ödekyrkogården har en stark identitetsskapande aspekt som får människor att fascineras och fortsätta sköta om ytorna, även efter den blivit övergiven. Man vill helt enkelt inte se ödekyrkogården växa igen och försvinna. Banden till den gamla kyrkogården verkar i många fall vara svåra att klippa helt. Ibland har vården pågått ända in i våra dagar, trots att kyrkan rivits mer än ett sekel tidigare (Jonsson, 2009 s. 144).

Kyrkogårdsmiljön spelar också en viktig roll som besöksmål och rekreationsplats för människor. Även om besökaren inte personligen har någon anknytning till de som är begravda på platsen, ger helhetsmiljön en känsla av tillhörighet och visar på alltings förgänglighet, kretslopp, liv och död. Ödekyrkogårdarna skulle dessutom kunna fungera utmärkt som depåer för biologisk mångfald i ett allt mer rationaliserat och ensartat jord- och skogsbrukslandskap. Ofta finns det element som stenmurar, ängsmark och gamla träd med hög biologisk potential som skulle kunna öka den biologiska mångfalden, framförallt på platsen men även i det omgivande landskapet.

Trots sin ringa funktion idag är ödekyrkogårdarna oftast inte lämnade helt åt sitt öde. I många fall utförs någon sorts skötsel av områdena, oavsett om det gäller en pest- eller kolerakyrkogård eller en kyrkogård som lades ner i sen tid på grund av rationaliseringar och befolkningsökning. Oftast handlar det om en basal vård som syftar till att hålla platsen öppen, medan det i andra fall är en mer extensiv vård som utförs. Det händer också att ödekyrkogården fortfarande används i församlingens verksamhet, till exempel vid friluftsgudstjänster under sommarhalvåret.

Uppsatsförfattarens intresse för ämnet väcktes vid ett styrelsemöte med Hyinga-Längnums hembygdsförening under hösten 2011, där styrelsen tog ett beslut att avsäga sig uppdraget från pastoratet för skötseln av den närliggande ödekyrkogården i Hyinga socken, belägen i Grästorps kommun, Västra Götalands län. Tankar kring hur skötseln av ödekyrkogårdarna organiseras av föreningar, församlingar och myndigheter uppkom och blev till slut till ett uppsatsämne.

Generationsskiftet i skötseln av dessa nedlagda kyrkogårdar är påtaglig och skapar frågor som behöver utvecklas, dokumenteras och besvaras.

1.2 Problemformulering

Ofta sker ödekyrkogårdens skötsel av ideella krafter inom en hembygdsförening, en närliggande församling eller av närboende. Eva Grönwall, kyrkogårdskonsulent på Svenska kyrkan, anser att skötseln många gånger sker reflexionslöst och utan en tydlig plan att följa (Janson, 2011 s. [89]-91). För dessa specifika platser och miljöer, skulle det innebära en negativ påverkan av den biologiska mångfalden om hävden uteblir eller utförs på ett sätt som missgynnar de natur- och kulturvärden som lång kontinuitet och tidigare mänsklig påverkan för med sig.

Utifrån ovanstående problematisering av ödekyrkogårdarnas vård och inom uppsatsens ramar, begränsas problemformuleringen till frågan: hur ser förvaltningen av dagens ödekyrkogårdar ut?

För att kunna svara på ovanstående frågeställning behövs det dessutom först ett försök till att definiera vad en ödekyrkogård egentligen är, vilka kriterier ödekyrkogården ska ha och när kyrkogården egentligen blir öde.

1.3 Syfte och målsättning

Uppsatsens målsättning är att klargöra hur förvaltningen av värden på ödekyrkogårdarna är upplagd och hur synen på värden av ödekyrkogårdar ser ut. Först genom ett myndighets-, församlings- och föreningsperspektiv, och sedan genom att applicera informationen på tre befintliga objekt. Resultatet av fältstudierna kommer att resultera i ett förslag till en gemensam och översiktlig skötselplan för tre utvalda objekt.

Ödekyrkogårdarna som ska dokumenteras, undersökas i fält och få en gemensam skötselplan är Hyringa, Längnum och Malma ödekyrkogårdar, belägna i Grästorps och Essunga kommun, mitt i Västra Götalands län. Ödekyrkogårdarna har valts ut främst på grund av sin gemensamma historia, eftersom alla tre kyrkogårdar lämnades öde samtidigt, i slutet på 1860-talet. Ytterligare en anledning som motiverar valet är ödekyrkogårdarnas relativa närhet till varandra.

1.4 Tidigare forskning

Kyrkogården som en nutida och aktiv företeelse avhandlas relativt ofta i uppsatser och litteratur. Den allmänna inriktningen på dessa arbeten är ekonomi, historia samt upplevelse och utformning av kyrkogårdsmiljöer. Däremot behandlas ödekyrkogården som enskilt fenomen inte lika ofta som den fortfarande aktiva kyrkogården. Här är det i stället främst beskrivningar av specifika ödekyrkogårdar som dominerar litteraturen (Jonsson, 2009 s. 179).

I det tvärvetenskapliga forskningsprojektet Sockenkyrkorna: kulturarv och bebyggelsehistoria, som pågick mellan 1996-2001, nämns ödekyrkogården på ett flertal ställen, oftast ur ett historiskt perspektiv. Om ödekyrkogården idag säger man: "Även om

kyrkogårdarna har sin regionala prägel är det genomgående tydligt hur väl de är underhållna, något som blir uppenbart då man besöker landets många socknar.” (Dahlberg & Franzén, 2008 s. 109).

2010 skickade Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation ut en enkät bland Sveriges församlingar för att undersöka vad som gäller lokalt för kyrkogårdar som inte längre används aktivt som begravningsplatser. I undersökningen konstaterar man att skötseln av de nedlagda kyrkogårdarna inte upplevs som något problem av flertalet av de församlingar som svarade på enkäten (Svenska kyrkan, 2010).

1.5 Källor och material

Informanter från Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen, Svenska kyrkan och Sveriges hembygdsförbund har valts ut för intervjuer som behandlat förvaltningen av vården som berör ödekyrkogårdar. Kartläggningen av Riksantikvarieämbetets, Länsstyrelsens, Svenska kyrkans, och Sveriges hembygdsförbunds åsikter och ansvar kring ödekyrkogårdarna ger en grund till att analysera den faktiska förvaltningen av vården kring objekten ute i fält.

För fakta och förförståelse av de utvalda ödekyrkogårdarna som undersöks har Jakobsson, Johan: Fridhems kyrka 1869-1969: Kyrkor i Hyringa, Malma och Längnum (1969), använts.

De tre specifika ödekyrkogårdarnas befintliga skick används som en kompletterande källa tillsammans med intervjuer av den eller de personer som idag vårdar kyrkogården, för att få fram en så heltäckande bild som möjligt.

1.6 Avgränsningar

På grund av det stora antalet församlingar och pastorat samt hembygdsföreningar som finns i landet har intervjuerna begränsats till att omfatta en representant från riksorganisationen inom respektive område, det vill säga Svenska kyrkan och Sveriges hembygdsförbund. Möjligheten att åsikterna angående vården av ödekyrkogårdar skiljer sig mellan olika församlingar och hembygdsföreningar finns, varpå valet att grunda undersökningen på huvudorganisationerna har tagits.

Vid undersökningen av objekt i fält har en avgränsning omfattande antalet ödekyrkogårdar gjorts. Tre ödekyrkogårdar har valts ut, nämligen de i Hyringa, Längnum och Malma socknar. Socknarna och deras respektive kyrkogård är belägna i Grästorps och Essunga kommun, mitt i Västra Götalands län.

Vid platsbesöken har endast översiktliga inventeringar av främst säsongens kärlväxter gjorts. För en fullständig inventering av växtligheten skulle ett antal besök behöva göras under hela växtsäsongen, vilket inte är möjligt inom tidsramen för uppsatsen.

2. Förförståelse

2.1 Vad är en ödekyrkogård?

På Nationalencyklopedins hemsida definieras de två orden *öde* och *kyrkogård* på följande sätt:

öde, som saknar spår av mänsklig närvaro eller verksamhet. (Nationalencyklopedin, 2012).

kyrkogård, allmän begravningsplats, oberoende av om den är belägen invid kyrka eller ej. (Nationalencyklopedin, 2012.).

Det förekommer ett antal benämningar av dessa övergivna kyrkogårdar, bland annat: *ej aktiv kyrkogård*, *övertalig kyrkogård*, *begravningsplats som fast fornlämning* eller *nedlagd kyrkogård*. Eva Grönwall, kyrkogårdskonsulent på Svenska kyrkan, berättar att dessa benämningar inte är klart definierade (Informant 1).

Ödekyrkogårdarna kan se ut på många olika sätt. Gemensamma nämnare är att gravsättning inte längre sker på platsen och inga kända gravrättsinnehavare finns kvar. Ofta har kyrkan och kyrkogården övergivits frivilligt, kanske på grund av att kyrkan varit i för dåligt skick eller blivit för liten för församlingens behov, varpå man sedan byggt en ny kyrka på annan plats. Ett tjugotal (kyrko)ruiner i Västra Götalands län visar på att vissa församlingar valde att slå sig ihop för att bygga en ny gemensam kyrka på en centralare plats (Dahlberg & Franzén, 2008 s. 87). Kolera- och pestkyrkogårdar är en annan variant av ödekyrkogård, som ofta ligger avsides från bebyggelse och traditionella begravningsplatser på grund av smittorisken som epidemierna utgjorde.

I Sverige finns det idag, enligt Eva Grönwall, kyrkogårdskonsulent på Svenska kyrkan, ca 160 stycken så kallade ödekyrkogårdar som fortfarande sköts (Janson, 2011 s. [89]-91). Vid en sökning i Riksantikvarieämbetets fornsöksfunktion handlar koncentrationen av ödekyrkogårdar i Västra Götaland om ungefär 285 träffar i hela länet. Detta innefattar också uppgifter om försvunna begravningsplatser som ej kunnat bekräftas. (Se fig. 1)

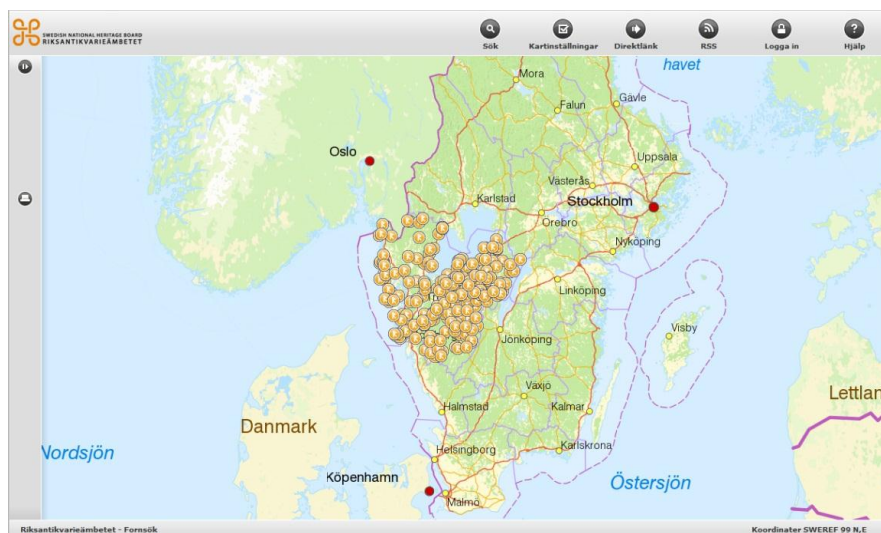

Fig. 1 Resultat av sökning på ödekyrkogårdar i Västra Götalands län. Karta: Forsök, Riksantikvarieämbetet. 2012-04-19

2.2 Lagstiftning kring ödekyrkogårdarna

Så länge en begravningsplats sköts är den i lagens mening en begravningsplats även om den inte längre är aktiv (Informant 1). Här tillämpas kulturminneslagens 4 kap, 11-15 §§. I vården av ödekyrkogårdar som lyder under 4 kap skall ”dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.” (Se bilaga 2)

De varaktigt övergivna kyrkoplatserna, kyrkoruinerna och kyrkogårdarna, som är klassade som fasta fornlämningar och har ett nummer i fornminnesregistret, faller under kulturminneslagens 2 kap. Till skillnad från 4 kap ställer 2 kap inga krav på vård eller underhåll av fornlämningarna, men innehåller däremot en del förbud, bland annat mot att ”rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada fast fornlämning”. (Se bilaga 1)

2.3 Ödekyrkogårdens historia ur ett hävdperspektiv

Den idag aktiva kyrkogårdens vegetativa utformning med klippta gräsytor och rabatter, har en knappt 100-200årig historia (Lundquist, 1992 s. 12). I stället tänker man sig, enligt Lundquist, den tidiga kyrkogården bäst som en vildvuxen äng med oregelbundet utplacerade gravvårdar och gravstenar. Även Linné konstaterade, vid ett besök på en typisk svensk lantkyrkogård i mitten av 1700-talet, att ”På kyrkogården växte gräset och ogräset (nässlorna) frodigt bland gravar och stenar.” (Lundquist, 1992 s. 25)

Haas och Lundquist konstaterar båda två att det finns belägg och beskrivningar än idag att kyrkogården inte bara använts som en plats att begrava människor på. ”Att äldre kyrkogårdar på olika sätt använts för nyttoändamål finns det belägg för även hos oss genom senare beskrivningar av prästers eller klockares förmåner att låta betesdjur beta på kyrkogården, eller att slå gräset till hö.” (Haas, 2009 s. 16).

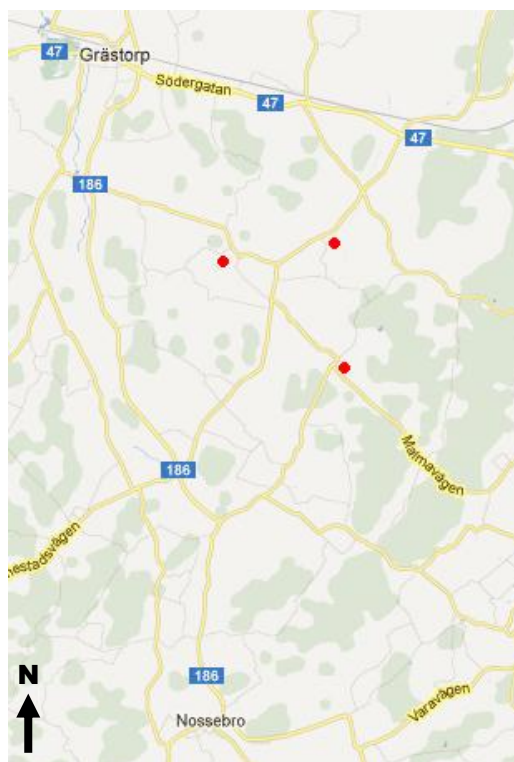
Att det ska ha varit väl underhållen betes- och ängsmark som respekterades och aktades verkar det dock inte varit fråga om tidigare. Lundquist i sin tur berättar att Gustav Wasa år 1554 ansåg sig tvingad att skicka ut ett förmaningsbrev som markerade att gravplatserna inte fick användas för bete eftersom djuren förorenade [med sin spillning] och att gravplatserna skulle hållas och bevaras på ett kristligt sätt. Lundquist konstaterar att brevet troligtvis aldrig fick något större genomslag ute i församlingarna, eftersom det i klockarnas löneförmåner ingick gräsbete för kreatur ändra fram till 1819 (Wastenson & Selinge, 1994 s. 82) (Lundquist, 1992 s. 18).

2.4 Hyringa, Längnum och Malma ödekyrkogårdar – en historisk överblick

Hyringa, Längnum och Malma ödekyrkogårdar är centralt belägna i respektive socknen med samma namn, i Grästorps och Essunga kommun, mitt i Västra Götalands län. (Se fig. 2)

Redan år 1724, vid en biskopsvisitation, föreslogs en sammanslagning av socknarnas kyrkor. Det skulle dock dröja ända tills 1852 innan frågan röstades igenom på sockenstämman och planerna på en ny gemensam kyrka kunde börja ta form. Ytterligare 10-talet år förflöt innan socknarna till slut kunde enas om platsen för den nya kyrkans uppförande, vilken slutligen stod klar och kunde invigas den 17 oktober 1869. I samband med färdigställandet av den nya gemensamma kyrkan revs socknarnas gamla kyrkor. (Jakobsson, 1969 s. 7ff)

Fig. 2 Hyringa, Längnum och Malma ödekyrkogårdars belägenhet. Hyringa i norr, Längnum i väster och Malma i söder. Karta: www.google.se

2.4.1 Hyringa ödekyrkogård

Efter kyrkans rivning lämnades kyrkogården övergiven i ungefär 90 år, vilket resulterade i att träd och buskar växte upp på platsen. 1962 väcktes intresset för den gamla kyrkogården och landsantikvarie G. Ullenius såg till att platsen röjdes. Under röjningen hittades den gamla kyrkans grundstenar och tanken på en utgrävning väcktes. Med hjälp av frivilliga krafter och arbetskraft från Arbetsmarknadsstyrelsen slutfördes utgrävningen 1968.

Under utgrävningens gång hittades bland annat en sten med offergropar, idag placerad strax innanför södra porten. Under kyrkans äldsta grundstenar fanns brandgropar med kol och brända stenar, vilket visar på platsens betydelse som kult- och begravningsplats redan innan kyrkan byggdes.

En runsten som tidigare suttit inmurad i kyrkoväggen hamnade efter rivningen av kyrkan i södra muren (Se fig. 3). Vid utgrävningen under 1960-talet plockades stenen ut ur muren och placerades också den strax innanför södra porten.

*Fig. 3 Runstenen som tidigare varit inmurad i kyrkan, här i sydvästra delen av muren.
Foto: Harald Faith-Ell. Årtal okänt.*

År 1829, 31 år före kyrkans rivning, beskrivs kyrkogårdsmiljön på följande sätt:

”rymlig och fyrkantig, är omgifven af Stenmur med en af sten hwälfd och spånbetäckt port på södra Långsidan, samt en d:o på norra sidan utan hwalf; den förre med traddörr af Bräder, och den sednare med 2:ne små grindar, af upprättstående spjelar. Kyrkogården har flera Löfträäd av Lönn, Ek och Kirsbärsträd, är indelt i Griftplatser för hvarje gård, bär 8 Församlingen tillhöriga Grafwar, med vanliga uppresta Stenhällar, hwarest finnes aldeles oläsliga inscriptioner.”
(Jakobsson, 1969 s. 53)

Minnesstenen som finns på platsen restes år 1930, ursprungligen innanför kyrkans grundstenar, men flyttades vid utgrävningen till en plats strax norr om kyrkan. (Jakobsson, 1969 s. 42ff)

2.4.2 Längnum ödekyrkogård

När den första kyrkan i Längnum uppfördes är okänt, men enligt sägen ska den ha varit den äldsta i Tengene pastorat. ”I alla berättelser om kyrkan är det dess höga ålder och ringa tillgångar som omtalas.” (Jakobsson, 1969 s. 70). Från år 1308 finns ”Helgo, Curatus in Länghem”, boende i Längnum, namngiven, vilken är den äldste kände prästen från Tengene pastorat.

Om kyrkogården, i pastoratets minsta församling Längnum, står endast att grundstenarna, efter kyrkans rivning, kördes till den nya kyrkplatsen. Platsen där grunden legat jämnades ut så att inga spår efter den syns idag.

Minnesstenen som står på kyrkogården restes år 1927. (Jakobsson, 1969 s. 70ff)

2.4.3 Malma ödekyrkogård

Fig. 4 Översiktsbild Malma ödekyrkogård. Foto: Harald Faith-Ell. Årtal okänt.

De äldsta beläggen för att det funnits en kyrka i Malma är dopfunten och kyrkklockan. Den sistnämnda med runinskrift från mitten av 1300-talet. De äldsta skriftliga bevisen för en kyrka i Malma är från 1395, då herr Magnus, kyrkopräst i Malma, var vittne vid ett jordbyte.

1829 beskrivs kyrkogården på följande sätt:

”Kyrkogården på hwilken hwarje Gård har sin särskildta Grifteplats, är liten, inhägnad dels af sten – dels af trädhag, samt till en myckenhet omgifven av lönn. På norra backen finns En af sten hwälfad och med tegel betäckt pårt, med en rödmålad traddörr.”

Jakobsson skriver 1969 att endast två gravkors av ett, enligt uppgift, flertal finns kvar, samt en gravsten från 1800-talet. ”Dessutom vårdas genom en donation grav och gravvård över ”Possessionaten A. Månsson på Malma säteri”, död 1872.”

Kyrkan revs 1868 och minnesstenen uppsattes 1920. (Jakobsson, 1969 s. 58ff)

3. Metod och material

I undersöknings- och resultatdelen har en deskriptiv metod valts för att utreda uppsatsens problemformuleringar i resultatdelen. Deskription som metod är ett sätt att beskriva och presentera till exempel hur en organisation eller administration ser ut och fungerar, i en översiktlig form. ”Deskription används ofta vid frågeställningar av mycket allmän art.” (Ejvegård, 2003 s. 32) vilket frågeställningen i uppsatsen får anses vara. Frågeställningen i uppsatsen utreds bland annat genom intervjuer. Metodiken, med intervju som undersökningsform, passar bra in på det syfte och den målsättning som uppsatsen har. Variationer i lämnade svar från informanterna kan förekomma, på grund av det av informanten valda svarssättet, vilket är via telefon, e-mail eller vid ett möte. Svaren får till viss del även anses vara personliga och beror dessutom på hur insatt informanten är i ämnet sedan tidigare.

En kompletterande metod till deskriptionen i resultatdelen är fallstudier. Genom mer detaljerade fallstudier, kan man specificera olika konstellationer av förvaltningen som rör särskilt utvalda ödekyrkogårdar i landet eller i regionen. Resultaten blir dock svåra att generalisera, om man inte undersöker ett stort antal utvalda objekt av olika karaktär. Fallstudier ska ändå användas som undersökningsmetod i uppsatsen för att applicera respondenternas svar på faktiska och befintliga objekt med pågående skötsel. Generaliserbarheten av resultatet från appliceringen blir däremot låg för andra ödekyrkogårdar än de som undersökts.

För att utöka studien hade en enkät kunnat utformas och skickats ut till exempelvis Sveriges hembygdsföreningar. Vid en liknande enkät hade man sedan kunnat jämföra inkomna svar med den av Svenska Kyrkans Arbetsgivarorganisation utskickade enkäten 2010, som legat till grund för Eva Grönwalls uttalande om antalet ödekyrkogårdar där det idag bedrivs någon form av skötsel.

3.1 Litteratur

Grunden för uppsatsen har varit studier av befintlig litteratur. Litteraturstudierna har i viss mån även omfattat texter och uppsatser som behandlat aktuella ämnen angående dagens aktiva kyrkogårdar. Dessa ligger nära till hands för att komplettera förståelsen av ödekyrkogårdarna som fenomen från historisk tid och som kulturhistoriska element i dagens miljö och framför allt för att förstå brytpunkten mellan ödekyrkogårdarna och de kyrkogårdar som vi idag använder.

3.2 Intervjuer

Intervjuerna som har genomförts under uppsatsens undersökande del, av personer vid Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelse, Svenska kyrkan och Sveriges hembygdsförbund, har utförts via telefon, e-mail eller vid ett inbokat möte. Frågorna i problemformuleringen har presenterats för varje informant via e-mail. Informanten har sedan fått svara på dessa på valfritt sätt, antingen via telefon, e-mail eller vid ett inbokat möte. Personerna från myndigheter och riksorganisationer som har valts ut för intervjuerna är högt uppsatta inom sin

respektive organisation, arbetar på något sätt med frågor som rör kyrkliga kulturminnen och har lång erfarenhet inom sitt arbetsområde. Informanterna och deras respektive organisation, förening och samfund presenteras närmare nedan.

Intervjuer av vårdare och närboende vid respektive ödekyrkogård genomförs för att klarlägga tidigare vårdinsatser, löpande skötsel samt eventuella framtidsutsikter för ödekyrkogården. Intervjuerna sker med ett frågeformulär (se bilaga 3) som grund, ute i fält vid varje specifikt objekt. Ofta är vårdaren av ödekyrkogården också en närboende, men inte i alla fall, vilket motiverar intervjuer av personer som bor vid, men inte direkt ansvarar för vården av ödekyrkogården.

3.2.1 Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet är den myndighet som lyder under Kulturdepartementet och ansvarar för tidsperspektivet och sammanhanget i ett ständigt föränderligt samhälle. Myndigheten har en rådgivande, samordnande och utvecklande roll i verksamheten som rör Sveriges kulturmiljöer. Riksantikvarieämbetets målsättning uttrycks på följande sätt: ”Målet är ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas för att vara angeläget och tillgängligt för alla.” (Vision och vägval: Riksantikvarieämbetets strategi 2011-2013, s. 3ff).

Från Riksantikvarieämbetet intervjuas Anna-Gretha Eriksson, handläggare på Riksantikvarieämbetets kulturvårdsavdelning. Anna-Gretha Erikssons arbete inriktar sig bland annat mot kyrkor och kyrkogårdar.

3.2.2 Länsstyrelsen

Länsstyrelsen är den myndighet som står för tillsyn av länets fornlämningar och arbetet med att skydda, vårda, informera och öka tillgängligheten till fornlämningsmiljöerna. Det kulturhistoriska arvet ska bevaras så att även framtidens generationer kan uppleva dem.

Från Länsstyrelsen i Västra Götaland intervjuas Lars Jacobzon. Jacobzon är biträdande länsantikvarie, biträdande enhetschef och sakkunnig forn- och kulturlandskapsvård på Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen.

3.2.3 Svenska kyrkans riksorganisation

Ödekyrkogårdarna är en viktig del av historien om kristendomens införande i Sverige, framförallt i Västra Götaland där den tidigt fick fäste. I många fall är det Svenska kyrkan som fortfarande äger marken som ödekyrkogårdarna ligger på. Det händer även att pastoraten och församlingarna bedriver en viss verksamhet på platsen, vilket motiverar Svenska kyrkans deltagande i undersökningen.

Från Svenska kyrkans riksorganisation intervjuas Eva Grönwall. Grönwall arbetar som enhetschef på begravnings- och kyrkogårdsenheten, kyrkogårdskonsulent och trädgårdsingenjör.

3.2.4 Sveriges hembygdsförbund

Sveriges Hembygdsförbund är den centrala riksorganisationen för hembygdsrörelsen i Sverige, som består av 26 regionala hembygdsförbund. Det finns ungefär 2000 lokala föreningar inom förbundet (Sveriges hembygdsförbund, 2012-04-27).

Hembygdsförbunden har en viktig roll i bevarandet av kulturhistoriska lämningar på plats och är många gånger involverade i vården av ödekyrkogårdar. Enligt deras egen hemsida verkar de bland annat för: ”Ett tillgängligt kulturarv som bevaras, används och utvecklas” (Sveriges hembygdsförbund, 2012-04-28).

Från Sveriges hembygdsförbund intervjuas Jan Nordwall, generalsekreterare.

3.3 Platsbesök

Platsbesöken vid de tre ödekyrkogårdarna i Hyringa, Längnum och Malma socknar utförs vid ett tillfälle under maj månad, 2012. Varje kyrkogård fotograferas från norr, söder, öster och väster, en översiktskarta ritas upp där befintliga biologiska och kulturella värden markeras, samt att aktuell vård och förvaltning av ödekyrkogården beskrivs med hjälp av kärlväxtinventering och intervjuer.

För att varje ödekyrkogård ska undersökas under samma kriterier så skapas ett frågeformulär som fylls i på plats. (Se bilaga 3)

För att skapa enhetliga och enkla översiktsplaner används en handdator med GPS för att mäta in koordinatpunkter ute i fält. Dessa förs sedan över till ett program som behandlar och visar punkter och linjer, vilka sedan använts som underlag för att rita upp översiktsplanerna.

4. Resultat

4.1 Intervjuer

Informanterna som har intervjuats arbetar vid Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelse, Svenska kyrkan och Sveriges hembygdsförbund är högt uppsatta inom sin respektive organisation och arbetar på något sätt med frågor som rör kyrkliga kulturminnen.

Resultatet från intervjuer med vårdare och närboende för respektive kyrkogård finns återgivet under rubriken 4.2 Platsbesök.

4.1.1 Riksantikvarieämbetet

Anna-Gretha Eriksson, handläggare på Riksantikvarieämbetets kulturvårdsavdelning. Inriktning mot Byggnadsminnen, kyrkor, kyrkogårdar, utförelse och export av föremål.

Riksantikvarieämbetet är en central myndighet som kommer med rekommendationer.

Anna-Gretha Eriksson berättar att Riksantikvarieämbetets aspekt på ödekyrkogården är vård av fornlämning. Eriksson berättar också att begravningsplatser som inte är tagna ur bruk enligt begravningslagen inte heller är ödekyrkogårdar. Det kan dock mycket väl finnas fortfarande aktiva begravningsplatser, som kyrkogårdsförvaltningen inte sköter.

Det är länsstyrelsen i respektive län, där det finns kyrkogårdar som vårdas och som klassats som fast fornlämning, som tar fram skötselplaner och som kan bidra med medel för att vårda fornlämningen.

4.1.2 Länsstyrelsen

Lars Jacobzon, biträdande länsantikvarie, biträdande enhetschef och sakkunnig forn- och kulturlandskapsvård på Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen.

Länsstyrelsen anser att ödekyrkogårdarna är fasta fornlämningar och alltså behandlas efter kulturminneslagens 2 kap.

Arbetsmarknadsstyrelsen hade ett fornvårdsprogram där statliga pengar tillsattes för vård av fornlämningar. ”De letade upp objekt som var tacksamma att sköta”, berättar Jacobzon. Programmet lades dock ner i början på 1990-talet. Efter det har kommuner startat egna arbetslag som till viss del finansieras av statliga medel från den lokala Arbetsförmedlingen. Den ekonomiska begränsningen innebär en större restriktion i valet av vårdobjekt. Länsstyrelsen beviljar bidrag till kommuner för fornvårdande åtgärder, och i sin tur är det kommunerna som väljer vilka objekt de vill vårda. Jacobzon berättar att Länsstyrelsen ligger lågt med att ge bidrag enskilt till ödekyrkogårdar.

Länsstyrelsen uppfattar processen i valet om vilka objekt som ska vårdas, som problematisk. Valen måste stå för representativitet och spegla den svenska kyrkohistorien. Västra Götalands

län, och i synnerhet gamla Skaraborg, hade en hög kyrktäthet, vilket idag betyder många ödekyrkogårdar.

Många församlingar skötte till viss del ödekyrkogårdarna och Länsstyrelsen uppmanade fler att göra på samma sätt och engagera sig i vården av det lokala kulturarvet. Jacobzon berättar att ödekyrkogårdarna har identitetsskapande aspekter som gör att människor inte vill se den växa igen och i stället börjar underhålla dem. Här finns en koppling till åsikten att kyrkorna i Sverige ska bevaras, trots att sekulariseringen av befolkningen ökar.

Vården av ödekyrkogårdar som sker idag är ytterst basal och sker enbart för att platsen inte ska växa igen. Den bidrar till att platsen präglas av att ingen särskild bakomliggande tanke för den finns. Vid specifik vård skapas en särskild miljö med nya användningsområden.

I regel ligger kyrkogårdslämningen på privat mark, såvida kyrkan inte bestämt sig för att behålla marken, vilket i sin tur problematiserar ansvarsfördelningen. Länsstyrelsen står för tillsyn och ansvar om fornlämningarna. Detta innebär inte en direkt skötsel och vård av objekt utan snarare att vidta åtgärder vid till exempel förstörelse.

Enligt Jacobzon kommer det in ansökningar om att få ta övergivna kyrkogårdar i anspråk igen, genom till exempel askgravsättningar eller som minneslund. Askgravsättning innebär mycket små ingrepp, vilket är nödvändigt för att göra så liten påverkan som möjligt på tidigare gravsättningar och kulturlager i markskiktet. Ju mindre ingrepp desto bättre bevaras vetenskapliga värden och bengravar bättre, också beroende på markens beskaffning.

En gråzon i definitionen av kyrkogårdar är att det förekommer tveksamheter kring om marken på ödekyrkogården verkligen blev avkristnad i samband med kyrkans rivning eller inte, samtidigt ska de kvarvarande gravarna respekteras och vila i vigd jord.

4.1.3 Svenska kyrkans riksorganisation

Eva Grönwall, kyrkogårdskonsulent på Svenska kyrkan.

Svenska kyrkan har ingen vedertagen syn på vård av ödekyrkogårdar. Hittills har vården kommit till stånd genom intresse från enskilda församlingar, inte sällan i samverkan med en hembygdsförening. Liksom andra lämningar från tidigare epoker så har dessa gamla begravningsplatser något att berätta men detta värde måste identifieras, värderas, vårdas/skötas, förklaras och informeras om.

Angående vem som ska sköta ödekyrkogården berättar Grönwall att det inte är utrett beroende på oklarheter avseende markägande, bevarandestatus på ödekyrkogården och att lokala krafter ofta har tagit saken i egna händer och skött området. Tillsynsmyndigheten länsstyrelsen ger inget entydigt svar, berättar Grönwall vidare. Helt klart är att med en ökad ekonomisk medvetenhet så kommer det inte att vara försvarbart att lägga en dyr och tveksam skötsel (läs gräsklippning) på dessa platser, om medel tas från begravningsavgiften. För att begravningsavgiften ska kunna användas för skötsel av en ödekyrkogård bör den först ha inventerats och värderat och att det finns en regelrätt vård- och underhållsplan upprättad. Däremot kan församlingen besluta om att ta medel från kyrkoavgiften för att sköta ödekyrkogården.

4.1.4 Sveriges hembygdsförbund

Jan Nordwall, generalsekreterare Sveriges hembygdsförbund.

Nordwall berättar att frågan om ödekyrkogården hänger i luften. Sveriges hembygdsförbund stöttar och företräder de lokala föreningarna mot staten och andra förbund, föreningar, men har ingen uppgift i att peka med hela handen och bestämma vad lokalföreningen ska göra. Det är upp till den lokala föreningen själv att avgöra vad eller vilka objekt som ska vårdas, eller om man ska och vill vårda dem över huvud taget. Lokalföreningarna kan komma med önskemål eller skicka in motioner till Sveriges hembygdsförbunds riksstämma som hålls varje år, men frågan om ödekyrkogården har inte dykt upp än.

Frågan om vården av den kyrkliga kulturskatten har däremot påtalats från annat håll, men Sveriges hembygdsförbund har valt att lämna den vidare till kulturmiljövården. Om hembygdsföreningarna skulle ta på sig att förvalta och utföra den kyrkliga kulturmiljövården skulle man inte, enligt Nordwall, hinna göra så mycket annat. Med tanke på hembygdsföreningarnas eget innehav av fastigheter, som omfattar ca 10 000 byggnader, så är det inte möjligt att på ideell basis även ta på sig skötseln av den kyrkliga kulturmiljön och kyrkliga kulturlämningar.

Nordwall berättar vidare om en konferens på Loka brunn, arrangerad av Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkan den 14 maj 2012. Temat var ”Professionell förvaltning och ideellt engagemang” och Nordwall deltog genom en föreläsning om det ideella engagemanget i vården av kulturarvet. Svenska kyrkan har en omfattande statlig kyrkoantikvarisk ersättning för vård och restaurering av byggnader och objekt, men det finns ingen motsvarande ersättning för hembygdsföreningarnas ideella arbete.

4.2 Platsbesök

4.2.1 Hyringa ödekyrkogård

Fig. 5 Översiktskarta Hyringa. Ödekyrkogården belägen mitt i bilden.
Karta: © Lantmäteriet. 2012-05-14

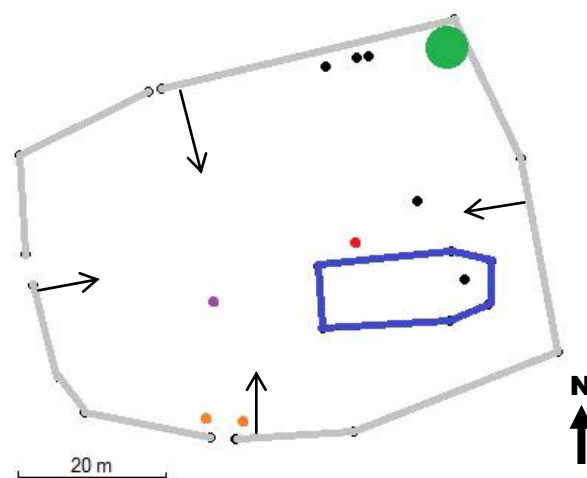

Fig. 6 Översiktsplan Hyringa ödekyrkogård.
Grå linje: Mur
Blå linje: Kyrkogrund
Röd punkt: Minnessten
Svart punkt: Gravsten
Grön punkt: Grovt träd
Orange punkt: Övriga kulturhistoriska lämningar
Lila punkt: Gravvård
Pil: Fotoriktning

För översiktsbilder, se bilaga 5.

Area: ca 3070 m²

Växtlighet: Vitsippa, kirskål, daggkäpa, hundkåx, akleja, smörblomma, jordgubbar, skräppa, humleblomster, röllika, klöver, maskros, pingstlilja, krollilja, svartkämpar, svalört, snöbär, hassel, ros, sötkörsbär, hagtorn, ek, ask, hängask, lönn, vildapel.

Mycket av kärlväxtfloran tyder på att marken är näringsrik och frisk. Stora delar av ödekyrkogården är täckt av kirskål och vitsippor, framförallt den norra delen. Utanför murarna, i de närbelägna trädgårdarna, finns mandelblom i större ansamlingar. I nordöstra hörnet växer en ek av aktningvärd ålder. De senaste vintrarna har dock gått hårt åt eken som endast har en livsduglig gren kvar. Utseendet är inte till ekens fördel, men biologiskt sett är den mycket värdefull, eftersom det finns gott om mulm och håligheter i stammen. Grenarna som fallit ner har kapats upp och lämnats kvar på platsen.

Murarna som omgärdar kyrkogården är kallmurade, så kallade dubbelmurar, medan portetornen vid den södra ingången är murade med bruk. I sydöstra hörnet av kyrkogården blir muren snarare en terrassering av marken. På insidan ligger markytan i överkant på muren, men har normal belägenhet på utsidan. (Se fig. 3) Vid sydvästra hörnet av kyrkogården har muren lagats ett flertal gånger, dels på grund av påkörning med bil och dels på grund av en rotvälta vintern 2012 som raserade en del av muren.

Gravvården, belägen nästan mitt på kyrkogården, består av en stenkantsomgärdad yta med grus, bevuxen med maskrosor och pingstliljor. Två hängaskar, illa åtgångna av askskottsjukan, står som vådräd i direkt anslutning till gravvården. Det norra trädet är helt dött.

På kyrkogården finns endast enstaka årsuppslag av sly, däremot växer större sly invid norra muren. En restaurering av kyrkogårdens utvidgningsområde, belägen direkt norr om kyrkogården, gjordes för drygt ett halvår sedan av närboende. Sly och mindre träd fälldes och lades i hög.

Gräset klipps med gräsklippare under sommarhalvåret, från portarna fram till kyrkogrunden och den gamla kyrkoplatsens yta. Större grenar som fallit ner städas också bort från området. I övrigt får gräset stå kvar på rot i de övriga delarna av kyrkogården. Hembygdsföreningen erhåller 500 kronor per år från pastoratet för skötseln av ödekyrkogården. (Informant 5)

Olle Gårdner, som idag är den som vårdar ödekyrkogården, tog över sysslan efter sin svärfar Birger Johansson. Birger var involverad i utgrävningen och restaureringen av Hyinga ödekyrkogård på 60-talet (Informant 6) och hjälpte också till att restaurera Malma ödekyrkogård på 80-talet (Informant 7).

4.2.2 Längnum ödekyrkogård

Fig. 7 Översiktskarta Längnum. Ödekyrkogården belägen mitt i bilden.

Karta: © Lantmäteriet. 2012-05-14

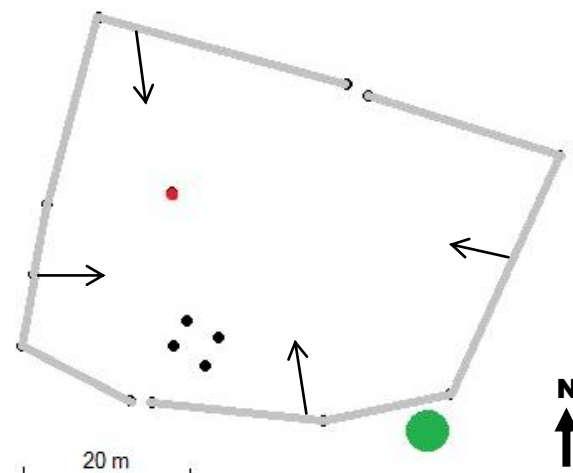

Fig. 8 Översiktsplan Längnum ödekyrkogård.

Grå linje: Mur

Röd punkt: Minnessten

Svart punkt: Gravsten

Grön punkt: Grovt träd

Pil: Fotoriktning

För översiktsbilder, se bilaga 6.

Area: ca 2160 m²

Växtlighet: Äkta förgätmigej, gullviva, maskros, timotej, kirskaål, hundkäx, daggekåpa, vitsippa, vintergröna, jordgubbar, skrappa, akleja, mandelblom, smörblomma, klöver, nattviol (Informant 8), krollilja, gökärt, krusbär, ormbunke, syren, ros, ek, lönn, ask.

Inom ödekyrkogårdens murar finns en stor utbredning av gullviva, timotej och även i viss mån kirskaål. Växterna som funnits vid inventeringen tyder på en näringsrik och frisk mark. I en hage som hyser sommarbete med nöt, direkt öster om kyrkogården, finns gullvivor i stor myckenhet. Kyrkogårdens område har mycket lite förna, vilket sträcker sig till att bestå av en liten mängd gamla löv och väldigt lite fjolårsgräs. Enstaka årsuppslag av sly finns nära murarna.

Trädkransen består av i huvudsak ask och lönn, men också en ek ingår. Träden är i stort sett likstora, bortsett från eken i sydöstra hörnet som är äldre och har stort värde för den biologiska mångfalden. Träden som ingår i trädkransen växer strax innanför murarna och står på jämna avstånd från varandra, vilket tyder på avsiktlig plantering. Kransen är viktig för kyrkogårdens utseende och karaktär, och bör bevaras för framtiden genom exempelvis återplantering om något träd skulle vindfällas.

Murarna är kallmurade och relativt låga, med karaktär både av enkel- och dubbelmur. I norra och södra muren finns portöppningar, den norra vetter mot vägen och den södra mot prästgården.

Det har varit kyrkoarrendatorn ålagt att sköta ödekyrkogården, fram tills kyrkan sålde marken 2007. (Informant 8) Den förra arrendatorn, Sven Andersson skötte dock kyrkogården fram tills 2011, och har gjort så sedan 40 år tillbaka. Varje sommar, oftast lagom till midsommar, har gräset slåtrats på kyrkogården med traktorhängd slätterbalk. Sedan har höet hässjats och

transporterats bort från platsen. Vid mässor har gräset vid ytan omkring minnesstenen klippts med gräsklippare. Ett bidrag på ett par hundra har tillfallit vårdaren. (Informant 9)

Sven Anderssons son, Niklas Andersson, har tagit över jordbruket och gården men ämnar inte sköta kyrkogården i fortsättningen. Hans förslag är att hembygdsföreningen tar över vården.

4.2.3 Malma ödekyrkogård

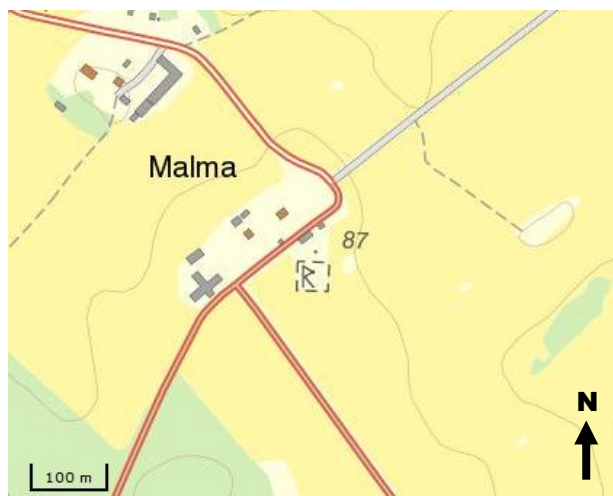

Fig. 9 Översiktskarta Malma. Ödekyrkogården belägen mitt i bilden.

Karta: © Lantmäteriet. 2012-05-14

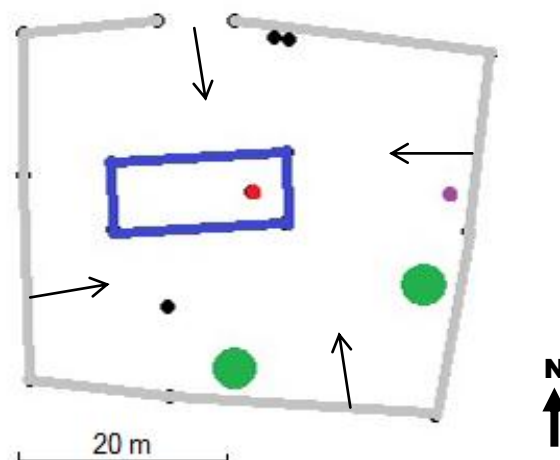

Fig. 10 Översiktsplan Malma ödekyrkogård.

Grå linje: Mur

Blå linje: Kyrkogrund

Röd punkt: Minnessten

Svart punkt: Gravsten

Grön punkt: Grovt träd

Lila punkt: Gravvård

Pil: Fotoriktning

För översiktsbilder, se bilaga 7.

Area: ca 1500 m²

Växtlighet: Smörblomma, vitsippa, maskros, kirskaål, hundkäx, vintergröna, hundäxing, nässlor, humleblomster, pärlhyacinter, akleja, krusbär, syren, try, alm, lönn, ask, hagtorn.

Trädkransen består av lönn och ask. Två grövre exemplar av ask finns, vilka uppvisar kvalitéer som till exempel håligheter i stammarna. Träden som ingår i trädkransen växer strax innanför murarna och står på jämna avstånd från varandra, vilket tyder på avsiktlig plantering. Kransen är viktig för kyrkogårdens utseende och karaktär, och bör bevaras för framtiden genom exempelvis återplantering om något träd skulle vindfällas. Viktigt är, vid en eventuell nyplantering av vindfällda träd att muren hålls noga under uppsikt för att undvika sättningar och kalvningar på grund av det gamla trädets förmultnande rotsystem och det nya trädets växande.

Murarna som omger kyrkogården är kallmurade dubbelmurar, från utsidan drygt 1,10 m höga och 1,5 m breda. Två kalvningar på utsidan av den norra muren har skett, troligtvis på grund av träden som växer precis innanför. En pågående kalvning väster om porten i den norra muren.

Tage Larsson, ägare till Malma säteri där kyrkogården är belägen, började jobba på säteriet 1958 och köpte sedan gården 1983. Gården var då förfallen sedan 50 år tillbaka, liksom ödekyrkogården och murarna, som hade rasat på flera ställen. Tage Larsson restaurerade murarna, dränerade marken och frösådde. Själva kyrkogårdsområdet tillhör pastoratet medan Tage Larsson äger markerna runtomkring.

Tage berättar att Riksantikvarieämbetet var ute för att inventera ödekyrkogården en gång och då plockades gravkorsen som varit placerade ovanpå portetornen (se fig. 4) ner och placerades direkt till vänster innanför porten. Var de har stått från början är okänt. Tage berättar också om ett årtal inhugget i en sten som ligger ovanpå det västra portetornet. Det upptäcktes av en slump vid en slåtter för ett antal år sedan och osäkert är om årtalet är 1169 eller 1769.

Malma hembygdsförening erhåller 500 kronor per år för vården av ödekyrkogården, från pastoratet. Första måndagen i månadsskiftet juli/augusti samlas medlemmarna och slåttar ytan med lie och trimmer. Den sena slåttern beror på att gräset ska hinna fröa av sig. Gräset transporterats sedan bort från platsen.

Hembygdsföreningen har erhållit ett bidrag på 5000 kronor ur en fond, för reparation av den nyligen raserade kyrkogårdsmuren. Arbetet med att reparera muren utförs av hembygdsföreningens medlemmar tillsammans med Tage Larsson.

Tage berättar också att han vill bli begravd på kyrkogården. ”Jag är född här och har bott här i hela mitt liv. Vad ska jag i Fridhem att göra?”, säger Tage Larsson och menar att han hellre ligger här på Malma ödekyrkogård, alldeles bredvid hans hem, än på kyrkogården vid socknarnas gemensamma kyrka.

5. Diskussion

För att utöka studien kring förvaltningen av vården av ödekyrkogårdar hade en enkät kunnat utformas och skickats ut till exempelvis Sveriges hembygdsföreningar. Vid en liknande enkät hade man sedan kunnat jämföra inkomna svar med den av Svenska Kyrkans Arbetsgivarorganisation utskickade enkäten 2010, som legat till grund för Eva Grönwalls uttalande om antalet ödekyrkogårdar där det idag bedrivs någon form av skötsel. I Grönwalls uttalande måste bland annat det faktum vägas in, att pastoratet kanske lejt ut vården av ödekyrkogården till en hembygdsförening eller en närboende, mot en summa pengar och att vissa hembygdsföreningar självmant vårdar ödekyrkogården utan stöd från pastoratet.

Definitionsmässigt finns det en gråzon i kategoriseringen av ödekyrkogårdar i 2 kap och 4 kap, Kulturminneslagen. Det är möjligt att genom Begravningslagen och med tillstånd från Länsstyrelsen lägga ned en aktiv kyrkogård, men detta görs sällan idag. (Informant 1) Problemet i kategoriseringen av ödekyrkogårdarna består av vilka kriterier en nedlagd kyrkogård ska ha eller uppnå för att falla under Kulturminneslagens 2 kap, och när den gör det. I Kulturminneslagen finns inget som säger hur lång tid något måste ha varit övergivet för att klassas som fornlämning, bara att ”Fasta fornlämningar ska vara lämningar efter människors verksamhet under forna tider, de ska ha tillkommit genom äldre tiders bruk och vara varaktigt övergivna.” (Riksantikvarieämbetet - Fornlämningar, 2012)

En nyligen nedlagd kyrkogård blir alltså ett gränsfall, där gråzonen blir tydlig i klassificeringen av, och lagstiftningen kring kyrkogården. Definitionsmässigt är frågan viktig för att kunna särskilja ödekyrkogårdarna åt, eftersom Kulturminneslagens 2 kap och 4 kap har olika krav på vård och underhåll av objekten. Det är dock inte särskilt troligt att en nyligen nedlagd kyrkogård helt plötsligt står utan skydd och hamnar mellan två stolar i lagstiftningen. Det hela blir en tolkningsfråga av den som ser på kyrkogården, och vad syftet är.

5.1 Hur ser förvaltningen av ödekyrkogårdarnas vård ut?

Riksantikvarieämbetet är den centrala myndighet som har det övergripande ansvaret för Sveriges kulturmiljöer och har en rådgivande, samordnande och utvecklande roll i verksamheten som rör dessa. Länsstyrelsen är den myndighet som ansvarar för skydd och vård av fornlämningar på länsnivå. Det är inte länsstyrelsen i sig som sköter den faktiska vården av olika fornlämningsobjekt. Ansvaret för skydd och vård sker genom att fördela bidrag till fornlämningsvården. Jacobzon berättar att man är restriktiv i valet av vilka ödekyrkogårdar som väljs ut för att vårdas med bidrag från länsstyrelsen.

Länsstyrelsens passivitet i frågan om vården av ödekyrkogårdar kan förklaras med engagemanget från lokalbefolkning och församlingar. Svenska kyrkan och pastoraten, tillsammans med lokala hembygdsföreningar, verkar vara de som aktivt arbetar för vård av specifika objekt. Pastoraten genom att ge ett litet bidrag till vården och hembygdsföreningen genom att utföra den. Att från länsstyrelsens sida ge bidrag till vård av objekt som redan på något sätt vårdas kanske anses onödigt. Ödekyrkogårdens uppenbart kyrkliga sammanhang kan också vara en pusselbit i beslutet. Grönwall berättar att församlingarna kan ta beslut att en del av kyrkoavgiften ska användas för att sköta ödekyrkogårdarna.

I en framtid där medlemmarna i hembygdsföreningarna blir allt äldre och där människor har mindre tid för ideella arbeten finns risken att ödekyrkogårdarna och andra viktiga kulturmiljöer hamnar i kläm. Att förlita sig på att ideella krafter ska ta över ansvaret för bevarandet av kyrkliga kulturminnen är inte hållbart.

Ett alternativ kan bli att pastoratet själva skickar ut sina egna avlönade kyrkogårdsvaktmästare för att utföra vården, troligtvis inför en eventuell gudstjänst på platsen, eller att länsstyrelsen och riksantikvarieämbetet måste omvärdera sin syn på ödekyrkogårdens värde som kulturmiljölämning och tillsätta medel för vården av densamma. Ytterligare ett alternativ i ett framtida scenario kan bli att helt enkelt acceptera att vården av ödekyrkogården får stå tillbaka för andra objekt eller andra aktiviteter.

5.2 Skötselplanen för Hyringa, Längnum och Malma ödekyrkogårdar

(För skötselplan, se bilaga 4)

Visionen för ödekyrkogården beskrivs på följande sätt i skötselplanen: *Ödekyrkogården ska vara en lätt överskådlig kulturmiljö med välbevarade karaktärer som stenmurar, grova träd och en rik ängsflora. Vården ska syfta till ödekyrkogården som en depå för biologisk mångfald i landskapet.* Primärt fokus i visionen är bevarandet av området som kulturmiljö. Genom att utföra åtgärderna som syftar till att uppfylla visionens andra del, ödekyrkogården som depå för biologisk mångfald, uppnår man även resultat i visionens första del.

De årligen återkommande vårdinsatserna som föreslås av författaren uppgår till två stycken per år. Först en fagning av området, vilket innebär att löv och pinnar forslas bort och avsätts på lämplig plats utsedd av markägare och närboende. Fagningen sker under april månad, vid lämpligt tillfälle i samband med växtperiodens start. Vid samma tillfälle sker också en okulär besiktning av murarna för att förutse eventuell rasrisk.

Slåttern på kyrkogårdens ytor sker med skärande redskap så som lie, röjsåg med gräsklinga eller slätterbalk. Att lägga slåttern på Hyringa ödekyrkogård i mitten av juli motiveras dels av att ingen slätter tidigare skett, samt att Längnum och Malma ödekyrkogårdar slåttras i juni respektive augusti.

Genom upplägget av ödekyrkogårdarnas slättertillfällen under året skapas intressanta studieobjekt, dels över slåtterns kontinuitet i tiden, (Hyringa: ej tidigare slåttrad, Längnum: 40 års slätter, Malma: 30 års slätter) dels i spridningen av slättertid (Hyringa: mitten av juli, Längnum: juni, Malma: augusti). Med hjälp av kyrkogårdarnas vegetation som studieobjekt skulle man kunna studera hur floran förändras över tid och med ett specifikt vårdinsatstillfälle. Det är till exempel skillnader i mängden kirskaal på Längnum och Malma ödekyrkogårdar. Längnum, med en sen slätter har en större utbredning av ohävsarter, som till exempel kirskaal, än Malma som har en tidig slätter.

Viktigt är att i framförallt Längnum låta gräset torka innan bortforsling på grund av den tidiga slåttern, så att gräs och kärleväxter hinner fröa av sig. För de skötselansvariga är det dock tillåtet att, efter eget tycke, skjuta på eller tidigarelägga slätter utöver det som skötselplanen föreslår. Det är viktigare att slåttern genomförs än att det ska ske vid exakt rätt tidpunkt. Slåttern kan med fördel utföras upp till två gånger per växtsäsong på Hyringa ödekyrkogård till en början, som en restaureringsåtgärd.

Historiskt sett har även bete av kyrkogården förekommit. Slåtter som skötselmetod rekommenderas dock före bete eftersom ödekyrkogårdarnas ytor är små, vilket betyder att ett litet antal djur, företrädesvis får, skulle behövas under högst ett par dagar på varje område. Det innebär många transporter av djuren mellan ödekyrkogårdarna eftersom växtsäsongen är lång. På Hyringa och Längnum ödekyrkogård skulle dessutom kompletterande stängsling behövas för att betesdjuren ska stanna kvar inom området.

Ytterligare en aspekt är betesdjurens selektering av föda. Vid slåtter kan vårdaren själv välja att spara speciellt värdefulla växter, eller att inte utföra någon selektering alls av växtmaterialet.

Punktinsatser som krävs, vid till exempel vindfällda träd utförs så snart som möjligt. Trämaterialet delas, transporteras och läggs, om möjlighet finns, på lämplig plats i omgivningen i samråd med markägare och närboende. Död ved är en stor tillgång för den biologiska mångfalden och materialet bör sparas i anslutning till sin ursprungliga plats, dock utan att det stör intrycket som ödekyrkogården och dess omgivning ger.

Vid ett högt besöksstryck kan man med fördel klippa gångar i ången för att rikta besökarna och minimera nedtrampning av vegetationen på ången. Att vegetationen trampas ned försvårar slåttern och lämnar kvar material som bildar förna till nästa års slåtter. Sträckningen av gräsgångarna, som klipps med gräsklippare, läggs företrädesvis från grindarna till kyrkogrunden. Därefter kan gångar klippas till andra intressanta objekt på ödekyrkogården, som till exempel gravvårdar, grova träd, fornlämningar och minnesstenar.

6. Sammanfattning och slutsatser

Ödekyrkogårdarna är kulturmiljöer som är en viktig del av kulturarvet och visar på äldre strukturer i landskapet. Kyrkogårdarnas ålder och långa kontinuitet bak i tiden ger dem en unik position, vilket speglas i den starka identitetsskapande aspekt som ödekyrkogården skapar hos många människor.

I många fall är ödekyrkogårdarna oftast inte lämnade helt åt sitt öde. Ibland kan en närliggande församling ha viss verksamhet på kyrkogården och många gånger utförs någon sorts skötsel av platsen i fråga, oftast av en hembygdsförening eller närliggande församling. Det finns en risk att denna skötsel sker reflexionslöst och utan en tydlig plan att följa. Utebliven eller felaktigt utförd hävd skulle innebära en negativ påverkan på både kulturmiljön och den biologiska mångfalden. Även generationsskiftet i vården av ödekyrkogårdarna är påtaglig och skapar frågor som behöver utvecklas, dokumenteras och besvaras. Ödekyrkogården med sin långa kontinuitet och ofta unika miljö skulle kunna fungera utmärkt som depå för biologisk mångfald i ett allt mer rationaliserat och ensartat jord- och skogsbrukslandskap.

Riksantikvariets aspekt på ödekyrkogården är vård av fornlämning. Begravningsplatser som inte är tagna ur bruk enligt begravningslagen inte är ödekyrkogårdar, men det kan mycket väl finnas begravningsplatser som inte är tagna ur bruk, men där kyrkogårdsförvaltningen inte sköter dem. Det är Länsstyrelsen som tar fram skötselplaner och som kan bidra med medel för att vårda ödekyrkogården.

Länsstyrelsen anser att ödekyrkogårdarna är fasta fornlämningar, som alltså behandlas efter Kulturminneslagens 2 kapitel. Länsstyrelsen ligger lågt med att ge bidrag enskilt till vård av ödekyrkogårdar och uppfattar processen i valet om objekt som ska vårdas som problematiskt. Valet av objekt som vårdas ska stå för representativitet och spegla svensk kyrkohistoria. Vården av ödekyrkogårdar som sker idag är ytterst basal. Ofta ligger kyrkogårdslämningen på privat mark, vilket problematiserar ansvarsfördelningen. Det kommer in ansökningar om att få ta ödekyrkogårdar i anspråk igen.

Svenska kyrkan har ingen vedertagen syn på vård av ödekyrkogårdar. Oklarheter avseende markägare problematiserar frågan och ofta har lokala krafter tagit saken i egna händer. Med en ökad ekonomisk medvetenhet, är inte det inte hållbart att lägga en dyr och tveksam skötsel på platsen.

Sverige hembygdsförbunds roll är inte att peka med hela handen och bestämma vad den lokala föreningen ska och inte ska sköta. Valet är upp till den lokala föreningen. Frågan om ödekyrkogårdarna har inte dykt upp från de lokala föreningarna än. Sveriges hembygdsföreningar har ett eget innehav av 10 000 fastigheter som ska underhållas. Det är alltså inte möjligt att på ideell basis ta på sig att sköta de kyrkliga kulturmiljöerna i Sverige.

För att utöka studien kring förvaltningen av ödekyrkogårdar kan en enkät skickas ut till Sveriges hembygdsföreningar. Svaren på enkäten kan användas för att jämföras med enkäten som Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation skickade ut under 2010.

Kategoriseringen av ödekyrkogårdar innehåller en gråzon mellan 2 kap och 4 kap, Kulturminneslagen. Idag kan man, enligt Begravningslagen och med tillstånd från

Länsstyrelsen, lägga ner en kyrkogård, men detta görs sällan idag. Problemet i kategoriseringen består av vilka kriterier en kyrkogård ska ha för att falla under Kulturminneslagens 2 kap, och när den gör det. Det finns inget i Kulturminneslagen som säger hur länge något måste ha varit övergivet för att klassas som fornlämning. Ett sådant exempel skulle kunna vara en nyligen nedlagd kyrkogård.

Riksantikvarieämbetet är den myndighet som har det övergripande ansvaret för Sveriges kulturmiljöer. Länsstyrelsen är den myndighet som ansvarar för skydd och vård av fornlämningarna, genom att dela ut bidrag för vården. Länsstyrelsen är dock restriktiv med vilka objekt som får bidrag till vård. Det lokala engagemanget från församlingar och ideella hembygdsföreningar är starkt. Pastoraten kan ge ett litet bidrag till hembygdsföreningen för vård av ödekyrkogården. I en framtid där medelåldern i hembygdsföreningarna blir allt äldre finns risken att viktiga kulturmiljöer hamnar i kläm. Att förlita sig på ideell arbetskraft är i längden inte hållbart. Antingen skickar Svenska kyrkan ut sin egen avlönade arbetskraft för att sköta ödekyrkogården inför eventuell verksamhet, eller också omfördelar man mer bidrag till vård av ödekyrkogårdar från Länsstyrelsen. Ett slutligt scenario är att man helt enkelt får acceptera att vården av ödekyrkogården får stå tillbaka för andra objekt och aktiviteter.

Skötselplanen har en översiktlig utformning, vilken innehåller två aktiviteter som utförs årligen. Den första delen består av fagning under april månad där löv och kvistar räfsas bort och transporteras bort från platsen. Vid fagningen utförs också en okulär besiktning av muren för att upptäcka eventuell rasrisk. En andra insats består av slätter med skärande redskap under angiven period för varje ödekyrkogård. Gräset vänds, torkas och transporteras bort från platsen. Upplägget med skilda slätterperioder skapar intressanta studieobjekt, också med aspekten att ödekyrkogårdarna dessutom hävdats under olika lång tid.

Att ödekyrkogården ska ingå i en planlagd och årlig skötsel anser jag vara en självklarhet. Ett samarbete med bidrag både från staten och Svenska kyrkan skulle ge förutsättningar för att skydda området, bibehålla dess kulturvärde och skapa en ökad förståelse för den historiska kopplingen med tidigare generationer. Att utveckla ödekyrkogårdarna för ett specifikt syfte, som depå för biologisk mångfald i ett allt mer ensartat jord- och skogsbruk, ger staten och Svenska kyrkan en konkret anledning att ta tag i saken. En ökad biologisk mångfald skapar en nyfikenhet för depåerna och skulle troligtvis generera en så kallad good will-effekt gentemot staten och Svenska kyrkan. Trots att Sveriges kristna historia inte sträcker sig mer än drygt 1000 år tillbaka i tiden, har just anlagda kyrkor och kyrkogårdar haft en stor inverkan på landskap, bystruktur och människors levnadssätt. Om ett så pass viktigt element som ödekyrkogården skulle lämnas helt utan vård, utan det ideella arbete som lokala hembygdsföreningar utför på eget bevåg, går en stor och viktig del av förståelsen för Sveriges tidigare historia förlorad.

Personligen vill jag se en fortsatt och förnyad diskussion kring ödekyrkogården som landskapselement, möjlighet och åtagande, en diskussion som involverar kulturvårdare, Svenska kyrkan, länsstyrelser och hembygdsföreningar. Samarbetet och det gemensamma åtagandet från myndigheter, organisationer och utövare är det som ska ge ödekyrkogården en ökad status som kulturellt objekt, något som saknas idag.

Illustrationsförteckning

Alla bilder och kartor tillhör författaren, om inte annat anges.

Figur 1: Resultat av sökning på ödekyrkogårdar i Västra Götalands län. Karta: Fornsök, Riksantikvarieämbetet. 2012-04-19

Figur 2: Hyringa, Längnum och Malma ödekyrkogårdars belägenhet i förhållande till varandra. Hyringa i norr, Längnum i väster och Malma i söder. Karta: www.google.se

Figur 3: Runstenen som tidigare varit inmurad i kyrkan, här i sydvästra delen av muren. Foto: Harald Faith-Ell. Årtal okänt.

Figur 4: Översiktspild Malma ödekyrkogård. Foto: Harald Faith-Ell. Årtal okänt.

Figur 5: Översiktspild Hyringa. Ödekyrkogården belägen mitt i bilden. Karta: © Lantmäteriet. 2012-05-14

Figur 6: Översiktsplan Hyringa ödekyrkogård.
Grå linje: Mur
Blå linje: Kyrkogrund
Röd punkt: Minnessten
Svart punkt: Gravsten
Grön punkt: Grovt träd
Orange punkt: Övriga kulturhistoriska lämningar
Lila punkt: Gravvård
Pil: Fotoriktning

Figur 7: Översiktspild Längnum. Ödekyrkogården belägen mitt i bilden. Karta: © Lantmäteriet. 2012-05-14

Figur 8: Översiktsplan Längnum ödekyrkogård.
Grå linje: Mur
Röd punkt: Minnessten
Svart punkt: Gravsten
Grön punkt: Grovt träd
Pil: Fotoriktning

Figur 9: Översiktspild Malma. Ödekyrkogården belägen mitt i bilden. Karta: © Lantmäteriet. 2012-05-14

Figur 10: Översiktsplan Malma ödekyrkogård.
Grå linje: Mur
Blå linje: Kyrkogrund
Röd punkt: Minnessten
Svart punkt: Gravsten
Grön punkt: Grovt träd
Lila punkt: Gravvård
Pil: Fotoriktning

Bilaga 5: Översiktsbilder Hyinga ödekyrkogård

Bilaga 6: Översiktsbilder Längnum ödekyrkogård

Bilaga 7: Översiktsbilder Malma ödekyrkogård

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

E-post

Informant 1:

Re: C-uppsats ödekyrkogårdar. E. Grönwall, kyrkogårdskonsulent, Svenska kyrkan, 16/4 26/4 2012.

Informant 2:

Re: C-uppsats ödekyrkogårdar. A-G Eriksson, handläggare på Riksantikvarieämbetets kulturvårdsavdelning. Inriktning mot Byggnadsminnen, kyrkor, kyrkogårdar, utförelse och export av föremål, 26/4 2012.

Muntliga källor

Informant 3:

Lars Jacobzon, biträdande länsantikvarie, biträdande enhetschef och sakkunnig forn- och kulturlandskapsvård på Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen. Mariestad, 7 maj 2012

Informant 4:

Jan Nordwall, generalsekreterare Sveriges hembygdsförbund. 21 maj 2012.

Informant 5:

Olle Gårdner, ägare Anders-Olofsgården. Hyringa, 12 maj 2012

Informant 6:

Birgitta Gårdner, ägare Anders-Olofsgården. Hyringa, 12 maj 2012

Informant 7:

Tage Larsson, ägare Malma säteri. Malma, 12 maj 2012

Informant 8:

Lars Holmén, ägare Stommen. Längnum, 12 maj 2012

Informant 9:

Niklas Andersson, ägare Stommen. Längnum, 12 maj 2012

Tryckta källor och litteratur

Dahlberg, Markus (red.) (2002). *Västergötland - landskapets kyrkor*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.

Dahlberg, Markus & Franzén, Kristina (red.) (2008). *Sockenkyrkorna: kulturarv och bebyggelsehistoria*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Ejvegård, Rolf (2003). *Vetenskaplig metod*. 3., omarb. uppl. Lund: Studentlitteratur

Jakobsson, Johan (1969). *Fridhems kyrka 1869-1969: kyrkor i Hyringa, Malma och Längnum : en historik*. Nossebro: Förf.

Janson, Eva (2011). Ödekyrkogården är knappast öde: städers kyrkogårdar är viktiga platser, som små gröna lungor i stenöknen att vila en stund i. *Movium magasin*. 2011:2, s. [89]-91

Haas, Jonas (2009). Ödekyrkogårdar. I: *Ett levande kulturarv: kyrkogårdar i Växjö stift*. Växjö: Växjö stift

Lundquist, Kjell (1992). Från beteshage till trädgård – kyrkogårdens historia. I: *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp: MOVIUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv.

Länsstyrelsen Västra Götalands län (2012) ”Trädvård på begravningsplatser”, s. 1

Nationalencyklopedin ”Kyrkogård”

Tillgänglig på internet:

<http://www.ne.se/lang/kyrkog%C3%A5rd>

Information hämtad den: 23 april 2012 09:12

Nationalencyklopedin ”Öde”

Tillgänglig på internet:

<http://www.ne.se/sve/%C3%B6de/O403079>

Information hämtad den: 23 april 2012 08:57

Riksantikvarieämbetet ”Fornlämningar”

Tillgänglig på internet:

http://raa.se/cms/extern/vart_uppdrag/fragor_och_svar/fornlamningar.html

Information hämtad: den 18 maj 2012, 21:09

Riksantikvarieämbetet ”Vision och vägval: Riksantikvarieämbetets strategi 2011-2013”

Tillgänglig på internet: http://www.raa.se/publicerat/br2010_3.pdf

Information hämtad: den 14 maj 2012, 11:36

Svenska Kyrkan (2010) ”Sammanställning av enkät om nedlagda begravningsplatser”

Tillgänglig på internet: <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=730115>

Information hämtad: den 27 april 2012, 18:27

Sveriges Hembygdsförbund

Tillgänglig på internet: <http://www.hembygd.se/sida/om-shf/organisation-2/>

Information hämtad: den 27 april 2012, 18:05

Sveriges Hembygdsförbund

Tillgänglig på internet: <http://www.hembygd.se/sida/om-shf/opinion/>

Information hämtad: den 28 april 2012, 10:17

Wastenson, Leif & Selinge, Klas-Göran (red.) (1994). *Sveriges nationalatlas. Kulturminnen och kulturmiljövård*. Stockholm: Sveriges nationalatlas (SNA)

BILAGOR

BILAGA 1 Kulturminneslagen 2 kap	42
BILAGA 2 Kulturminneslagen 4 kap	49
BILAGA 3 Frågeformulär	53
BILAGA 4 Översiktlig skötselplan för Hyinga, Längnum och Malma ödekyrkogårdar ..	54
BILAGA 5 Översiktsbilder Hyinga ödekyrkogård	56
BILAGA 6 Översiktsbilder Längnum ödekyrkogård	58
BILAGA 7 Översiktsbilder Malma ödekyrkogård	60

BILAGA 1: Kulturminneslagen 2 kapitlet

---

2 kap. Fornminnen

Fasta fornlämningar och fornyfynd

1 § Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna

1. gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,
2. resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. kors och minnesvårdar,
4. samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
5. lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
6. ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,
7. färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,
8. skeppsvrak, om minst etthundra år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult.

2 § Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde.

När fråga uppkommer om fastställelse av gränserna för ett fornlämningsområde, prövas frågan av länsstyrelsen.

Då ett ärende om fastställelse av gränser tas upp av någon annan än ägaren av området, skall denne underrättas om ärendet och ges tillfälle att yttra sig i saken. Underrättelsen skall ske genom delgivning.

3 § Fornfynd är föremål som saknar ägare när de hittas och som

1. påträffas i eller vid en fast fornlämning och har samband med denna eller
2. påträffas under andra omständigheter och kan antas vara minst etthundra år gamla.

4 § Sådant fornyfynd som avses i 3 § 1 tillfaller staten.

Sådant fornyfynd som avses i 3 § 2 tillfaller upphittaren. Han är dock skyldig att erbjuda staten att få lösa in det mot betalning (hembud)

1. om fornyfyndet innehåller föremål som helt eller delvis består av guld, silver, koppar, brons

eller annan legering med koppar eller

2. om fornfyndet består av två eller flera föremål, som kan antas ha blivit nedlagda tillsammans.

Fornfynd som påträffas på havsbotten eller dess underlag utanför gränserna för nationell jurisdiktion och som bärgats av ett svenskt fartyg eller förts till Sverige tillfaller staten.

Ett skeppsvrak som påträffas på havsbotten eller dess underlag utanför gränserna för nationell jurisdiktion och som bärgats av ett svenskt fartyg eller förts till Sverige tillfaller staten, om minst etthundra år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak. *Lag (1996:529)*.

5 § Den som påträffar ett fornfynd, som skall tillfalla eller hembjudas staten, skall snarast anmäla fornfyndet hos Riksantikvarieämbetet, länsstyrelse, länsmuseum eller polismyndighet. Fornfynd som hör till skeppsvrak kan anmälas även till kustbevakningen.

Upphittaren är skyldig att på begäran lämna ut fornfyndet mot kvitto samt uppge var, när och hur fornfyndet påträffades.

Skydd, vård och undersökning av fornlämning och plats där fornfynd påträffats

6 § Det är förbjudet att utan tillstånd enligt detta kapitel rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

7 § Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda en fast fornlämning. Åtgärderna får avse exempelvis flyttning, iordningställande och inhägnad av fornlämningen eller röjning. Åtgärden får avse även en fornlämning som infogats i ett byggnadsverk.

Länsstyrelsen får uppdra åt annan att vidta åtgärder som avses i första stycket under de villkor som länsstyrelsen bestämmer. Åtgärd som innebär att fornlämningen rubbas eller förändras får dock inte vidtas utan att länsstyrelsens uppdrag uttryckligen gäller en sådan åtgärd.

Innan någon åtgärd vidtas skall den som äger eller har särskild rätt till marken eller byggnadsverket underrättas genom delgivning. Detsamma skall gälla i fråga om vattenområde.

Om åtgärderna medför kostnader eller skada för ägaren eller någon annan, har han rätt till skälig ersättning av allmänna medel. Beslut om ersättning fattas av länsstyrelsen och delges den som berörs av beslutet.

8 § Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får utan hinder av 6 § undersöka en fast fornlämning, bärga ett skeppsvrak som är en fast fornlämning samt undersöka en plats där fornfynd påträffats.

Länsstyrelsen får lämna tillstånd till annan att företa en sådan undersökning eller bärgning under de villkor som länsstyrelsen bestämmer.

Vid undersökningen eller bärgningen gäller bestämmelserna om underrättelse och ersättning enligt 7 § tredje och fjärde styckena.

Bärgas ett skeppsvrak som är en fast fornlämning, skall det tillfalla staten, om det saknar ägare.

9 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om vad allmänheten skall iaktta inom och i närheten av områden som avses i 2 §.

Föreskrifter som avses i första stycket får även meddelas för en plats där fornfynd har påträffats, om det kan ske utan att någon väsentlig olägenhet uppstår. Sådana föreskrifter får gälla längst till dess att platsen har undersökts enligt 8 §.

Länsstyrelsen får besluta om användningen av mark i närheten av områden som avses i 2 § under förutsättning att den pågående användningen inte avsevärt försvåras.

Ett beslut om föreskrifter skall kungöras på lämpligt sätt. *Lag (2002:913)*.

Ingrepp i fast fornlämning

10 § Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen.

Om en fornlämning påträffas under grävning eller annat arbete, skall arbetet omedelbart avbrytas till den del fornlämningen berörs. Den som leder arbetet skall omedelbart anmäla förhållandet hos länsstyrelsen.

11 § Om det behövs en särskild utredning för att ta reda på om en fast fornlämning berörs av ett planerat arbetsföretag som innebär att ett större markområde tas i anspråk, skall kostnaden för utredningen betalas av företagaren. Som sådan exploatering räknas t.ex. anläggande av allmän väg, större enskild väg, järnväg, flygfält, anläggning för energiförsörjning, större vattenverksamhet och mer omfattande byggande för bostads-, industri- eller handelsändamål.

Beslut om särskild utredning fattas av länsstyrelsen. Länsstyrelsen skall i beslutet ange vem som skall utföra utredningen. Då gäller inte lagen (2007:1091) om offentlig upphandling och lagen (2007:1092) om upphandling inom områdena vatten, energi, transporter och posttjänster. Länsstyrelsen skall beakta att utredningen skall vara av vetenskapligt god kvalitet och genomföras till en kostnad som inte är högre än vad som är motiverat med hänsyn till omständigheterna. *Lag (2007:1097)*.

12 § Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsen får lämna sådant tillstånd endast om fornlämningen medför hinder eller olägenhet som inte står i rimligt förhållande till fornlämningens betydelse.

Såvitt gäller ägaren av skeppsvrak eller fornfynd som hör till skeppsvrak får tillstånd lämnas, om inte särskilda skäl talar emot det.

Om någon annan än ägaren av marken eller vattenområdet eller ägaren av skeppsvrak ansöker om tillstånd, skall ansökningen avslås om ägaren motsätter sig åtgärden och det inte finns några synnerliga skäl att bifalla ansökningen.

13 § Som villkor för tillstånd enligt 12 § får länsstyrelsen ställa skäligena krav på särskild undersökning för att dokumentera fornlämningen och ta till vara fornyfynd eller på särskilda åtgärder för att bevara fornlämningen. I beslutet om tillstånd skall såvitt möjligt anges den kostnad som åtgärderna beräknas medföra.

Innan länsstyrelsen prövar en ansökan enligt 12 §, får den besluta om en arkeologisk förundersökning av fornlämningen, om det behövs för att få ett tillfredsställande underlag för prövningen eller för att bedöma behovet av att ställa krav på särskild undersökning.

Länsstyrelsen skall i beslutet om arkeologisk förundersökning eller särskild undersökning ange vem som skall utföra undersökningen. Då gäller inte lagen (2007:1091) om offentlig upphandling och lagen (2007:1092) om upphandling inom områdena vatten, energi, transporter och posttjänster. Länsstyrelsen skall beakta att undersökningen skall vara av vetenskapligt god kvalitet och genomföras till en kostnad som inte är högre än vad som är motiverat med hänsyn till omständigheterna. *Lag (2007:1097)*.

14 § Den som utför ett arbetsföretag som berör fast fornlämning svarar för kostnaden för åtgärder enligt 13 §.

Företagaren svarar dock inte för kostnad som

1. hänför sig till en fornlämning som inte förut varit känd,
2. väsentligt överstiger vad länsstyrelsen angett i beslut om tillstånd enligt 13 § första stycket,
3. hänför sig till arkeologisk förundersökning enligt 13 § andra stycket, om länsstyrelsen inte lämnar tillstånd till ingrepp i fornlämningen enligt 12 § andra stycket, eller
4. hänför sig till arkeologisk förundersökning eller särskild undersökning enligt 13 §, om det visar sig att någon fornlämning inte berörs av arbetsföretaget.

Beslut enligt denna paragraf fattas av länsstyrelsen och delges företagaren.

15 § Vägras någon tillstånd enligt 12 § beträffande fornlämning som när den påträffas var helt okänd och utan synligt märke ovan jord, är han berättigad till skälig ersättning av allmänna medel, om fornlämningen vållar honom betydande hinder eller olägenhet. Ansökan om sådan ersättning görs hos länsstyrelsen. Ansökningen skall ha kommit in till länsstyrelsen inom två år från det att fornlämningen påträffades genom grävning eller annat arbete, annars är rätten till ersättning förlorad. Vad som nu sagts om ersättning skall inte tillämpas om marken exproprieras.

Ersättning för hinder eller olägenhet skall deponeras hos länsstyrelsen. I fråga om fördelning och utbetalning av deponerade belopp samt rättsverkan av fördelning och utbetalning gäller i tillämpliga delar vad som är föreskrivet för det fall att nyttjanderätt eller servitutsrätt upplåts enligt expropriationslagen (1972:719). Beloppet utbetalas dock direkt till sökanden om det är väsentligen utan betydelse för annan rättsinnehavare än sökanden.

Inlösen och hittelön vid fornyfynd

16 § Vid inlösen av fornyfynd som enligt 4 § är hembudspliktigt skall ersättning utgå med ett belopp som är skäligt med hänsyn till fyndets beskaffenhet, för föremål av ädelmetall dock minst motsvarande metallvärdet efter vikt, uppräknat med en åttondel.

För fornyfynd får även särskild hittelön lämnas.

Frågor om inlösen, ersättning och hittelön prövas av Riksantikvarieämbetet.

Fyndfördelning

17 § Riksantikvarieämbetet får genom fyndfördelning överlåta statens rätt till fornyfynd på museum som åtar sig att vårda det i framtiden på ett tillfredsställande sätt.

Detta gäller även skeppsvrak som avses i 4 § fjärde stycket. *Lag (1996:529)*.

Metallsökare

18 § Apparat som kan användas för att på elektronisk väg spåra metallföremål under markytan (metallsökare) får inte användas om inte annat anges i 19 eller 20 §.

Metallsökare får inte heller medföras på fasta fornlämningar annat än vid färd på sådan väg som är upplåten för allmänheten, om inte annat anges i 19 eller 20 §. *Lag (1991:474)*.

19 § Förbudet i 18 § att medföra och använda metallsökare gäller inte Riksantikvarieämbetet.

Utän hinder av förbudet i 18 § får metallsökare medföras och användas i militär verksamhet för att söka efter annat än fornyfynd.

Vidare får utan hinder av vad som sägs i 18 § första stycket metallsökare användas i myndigheters verksamhet för att söka efter annat än fornyfynd. *Lag (1991:474)*.

20 § Utän hinder av 18 § får metallsökare medföras och användas vid sådana undersökningar av fasta fornlämningar eller platser där fornyfynd har påträffats som efter medgivande av länsstyrelsen utförs av någon annan än Riksantikvarieämbetet.

Länsstyrelsen får även i annat fall lämna tillstånd att medföra och använda metallsökare, om skäl därtill föreligger. *Lag (1991:474)*.

Ansvar m.m.

21 § Till böter eller fängelse i högst sex månader döms för fornminnesbrott den som av uppsåt eller oaktsamhet

1. tillägnar sig eller eljest förvärvar, gömmer, skadar, ändrar eller avyttrar föremål som enligt 4 § skall tillfalla staten eller hembjudas till staten eller
2. olovligen rubbar, tar bort, gräver ut, täcker över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändrar eller skadar en fast fornlämning.

Om brott som avses i första stycket har begåtts uppsåtligen och är att anse som grovt döms för grovt fornminnesbrott till fängelse i högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen har använt särskild utrustning eller annars visat särskild förslagenhet, om gärningen utförts vanemässigt, avsett fornyfynd av större värde eller omfattning eller medfört en omfattande förstörelse av ett fornminne.

För försök eller förberedelse till grovt fornminnesbrott döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. *Lag (1991:474)*.

21 a § Till böter eller fängelse i högst sex månader döms den som av uppsåt eller oaktsamhet

1. inte anmäler fornyfynd enligt 5 §,
2. bryter mot föreskrifter eller beslut som meddelats med stöd av 9 §,
3. inte gör anmälan enligt 10 § andra stycket eller
4. bryter mot 18 §. *Lag (2002:913).*

22 § Vid överträdelse av beslut eller föreskrift enligt detta kapitel får kronofogdemyndigheten meddela särskild handräckning för att åstadkomma rättelse. Ansökan om handräckning får göras av Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen.

I fråga om sådan handräckning som avses i första stycket finns bestämmelser i lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning. *Lag (1991:872).*

22 a § Fornyfynd som varit föremål för brott enligt detta kapitel, och som inte enligt 4 § första stycket ändå skall tillfalla staten, skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. I stället för fornyfyndet får dess värde förklaras förverkat. Även annat utbyte av ett sådant brott skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller vad någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett sådant brott, eller värdet av det mottagna, om mottagandet utgör brott enligt detta kapitel.

Metallsökare som har använts vid brott enligt detta kapitel skall förklaras förverkad, om det inte är uppenbart oskäligt.

Utöver vad som sägs i andra stycket får egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt detta kapitel förklaras förverkad, om det behövs för att förebygga brott eller det finns andra särskilda skäl till det. Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt detta kapitel, om brottet har fullbordats eller om förfarandet har utgjort ett straffbart försök eller en straffbar förberedelse. I stället för egendomen får dess värde förklaras förverkat. *Lag (2005:301).*

23 § I ärenden enligt 2 § andra stycket och 9 § får länsstyrelsen, om det behövs, meddela föreskrift att gälla tills vidare i avvaktan på att ärendet avgörs slutligt.

Överklagande m.m.

24 § Beslut av Riksantikvarieämbetet enligt 17 § får överklagas hos regeringen.

Övriga beslut enligt detta kapitel får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol, om inte annat följer av 25 §. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Kommunen får överklaga beslut enligt 2 § andra stycket, 9 § första-tredje styckena och 12 § andra stycket. *Lag (2002:913).*

25 § Länsstyrelsens beslut får inte överklagas när det gäller

1. ersättning för kostnader eller skada enligt 7 § fjärde stycket,
2. ersättning enligt 8 § tredje stycket,
3. beslut om kostnad för förundersökning eller särskild undersökning enligt 14 § andra stycket eller
4. ersättning enligt 15 § första stycket.

Den som är missnöjd med beslut som avses i första stycket kan väcka talan mot staten vid mark- och miljödomstolen. Talan skall ha väckts inom ett år från delfåendet av länsstyrelsens beslut.

Ersättning som beslutats av domstol enligt 15 § första stycket skall deponeras enligt bestämmelserna i 15 § andra stycket. *Lag (2010:933)*.

BILAGA 2: Kulturminneslagen 4 kapitlet

---

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Kyrkobyggnader och kyrkotomter

2 § Kyrkobyggnader och kyrkotomter skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas.

Kyrkobyggnader enligt denna lag är byggnader som före den 1 januari 2000 har invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och den 1 januari 2000 ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska delar.

Kyrkotomt är ett område kring en kyrkobyggnad som hör samman med byggnadens funktion och miljö och som inte är begravningsplats. *Lag (1999:304)*.

3 § Kyrkobyggnader som är uppförda och kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen.

I fråga om en kyrkobyggnad krävs alltid tillstånd för rivning, flyttning eller ombyggnad av byggnaden liksom för ingrepp i eller ändring av dess exteriör och interiör med dess fasta inredning och konstnärliga utsmyckning samt för ändring av dess färgsättning.

I fråga om en kyrkotomt krävs alltid tillstånd för utvidgning av tomten samt för uppförande eller väsentlig ändring av byggnader, murar, portaler eller andra fasta anordningar på tomten.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. *Lag (1995:560)*.

4 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 3 § om tillståndsprövning tillämpas också i fråga om en kyrkobyggnad eller en kyrkotomt som har tillkommit efter utgången av år 1939 och som är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

5 § Sedvanliga underhållsarbeten eller brådskande reparationsåtgärder får utföras utan tillstånd. Sådana åtgärder skall utföras med material och metoder som är lämpliga med hänsyn till byggnadens eller anläggningens kulturhistoriska värde.

Kyrkliga inventarier

6 § Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl. *Lag (1999:304)*.

7 § För varje församling skall det finnas en förteckning över inventarier som avses i 6 §. I förteckningen skall anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än församlingen och om det förvaras på någon annan plats än i kyrkan.

I varje församling skall det utses två personer som har ansvar för att föra förteckningen. De skall också se till att föremålen förvaras och vårdas väl. Församlingen skall anmäla till länsstyrelsen vilka som har utsetts. *Lag (1999:304)*.

8 § Stiftet skall minst vart sjätte år kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar. Sådan kontroll skall också göras vid byte av någon av de personer som har utsetts enligt 7 § andra stycket. Efter varje kontroll skall en kopia av förteckningen sändas till länsstyrelsen. *Lag (1999:304)*.

9 § I fråga om ett föremål i förteckningen, som inte ägs av någon enskild person eller släkt, krävs tillstånd från länsstyrelsen

1. för att avyttra det,
2. för att avföra det från förteckningen,
3. för att reparera eller ändra det, eller
4. för att flytta det från den plats där det sedan gammalt hör hemma.

Länsstyrelsen får, i fråga om första stycket 3 och 4, ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder åtgärden. Villkoren får avse hur åtgärden skall utföras samt den dokumentation som behövs.

Tillstånd krävs inte för mera obetydliga reparationer. Sådana reparationer får inte utföras så, att föremålets kulturhistoriska värde minskas. *Lag (1999:304)*.

10 § Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet får besikta kyrkliga inventarier.

Länsstyrelsen får också besluta att ett föremål skall tas upp i förteckningen.

Om det finns allvarlig fara för att ett föremål skadas, får länsstyrelsen tills vidare ta hand om det eller vidta någon annan nödvändig åtgärd för att skydda eller vårda det. Innan en sådan åtgärd vidtas, skall samråd ske med stiftet och, om föremålet ägs av någon enskild, med denne. *Lag (1999:304)*.

Begravningsplatser

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144).

Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. *Lag (1990:1146)*.

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. *Lag (1999:304)*.

14 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 §§ också på sådana föremål. Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Beredskapsförberedelser

15 a § Svenska kyrkan och dess organisatoriska delar skall vidta de beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. *Lag (1999:942)*.

Ersättning till Svenska kyrkan

16 § Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.

Svenska kyrkan beslutar om fördelning av ersättningen mellan stiftet. Stiftet beslutar om fördelning inom sitt område.

Riksantikvarieämbetet skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i landet. Länsstyrelsen skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i länet. *Lag (1999:304)*.

Ingripande för att åstadkomma rättelse

17 § Länsstyrelsen får förelägga den som är ansvarig för förvaltningen av ett kyrkligt kulturminne att vidta rättelse eller avbryta pågående åtgärder för att säkerställa efterlevnaden av föreskrifter och beslut enligt detta kapitel. Ett sådant föreläggande får förenas med vite.

I de fall som avses i första stycket får länsstyrelsen i stället hos kronofogdemyndigheten begära särskild handräckning enligt lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning mot den som ansvarar för förvaltningen av ett kyrkligt kulturminne. *Lag (1999:304)*.

Överklagande

18 § Beslut som anges i 3, 4, 9, 10, 13 och 14 §§ samt 17 § första stycket får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten. *Lag (1999:304)*.

BILAGA 3: Frågeformulär

Hyringa Längnum Malma

Fotografering

Norr - söder
Öster - väster
Söder - norr
Väster - öster

Översiktskarta

Sida A
Sida B
Sida C
Sida D

Port

Synlig kyrkogrund

Murar

Grova träd

Ängsflora

Runstenar

Gravvårdar

Gravstenar

Minnesstenar

Övriga fornminnen

Antal

Bredd

Dagens vård:

Informant:

Vårdhistoria:

Finansiering?

Speciell växtlighet:

Önskemål?

Övrigt:

BILAGA 4: Översiktlig skötselplan för Hyringa, Längnum och Malma ödekyrkogårdar

---

Vision: Ödekyrkogården ska vara en lätt överskådlig kulturmiljö med välbevarade karaktärer som stenmurar, grova träd och en rik ängsflora. Vården ska syfta till ödekyrkogården som en depå för biologisk mångfald i landskapet.

Syfte: Ödekyrkogården ska fungera som en depå för biologisk mångfald i det omgivande landskapet, som ett attraktivt besöksmål och som en kulturmiljö med anknytning till lokalhistorien, befolkningen och den omgivande miljön.

Hyringa ödekyrkogård

Area: ca 3070 m²

Årligen:

Fagning av kyrkogårdsytan under april månad.

Besiktning av muren vid fagningstillfället, för att upptäcka eventuell rasrisk.

Slåtter med skärande redskap utförs i mitten av juli.

Gräset vänds och får torka innan det transporteras bort och deponeras på lämpligt ställe överenskommet med markägaren.

Längnum ödekyrkogård

Area: ca 2160 m²

Årligen:

Fagning av kyrkogårdsytan under april månad.

Besiktning av muren vid fagningstillfället, för att upptäcka eventuell rasrisk.

Slåtter med skärande redskap utförs veckan efter midsommar.

Gräset vänds och får torka innan det transporteras bort och deponeras på lämpligt ställe överenskommet med ägaren. Hässjning av höet kan ske om så önskas.

Malma ödekyrkogård

Area: ca 1500 m²

Årligen:

Fagning av kyrkogårdsytan under april månad.

Besiktning av muren vid fagningstillfället, för att upptäcka eventuell rasrisk.

Slåtter med skärande redskap utförs första veckan i augusti.

Gräset räfsas ihop, transporteras från platsen direkt och deponeras på lämpligt ställe överenskommet med markägaren.

Punktinsatser:

Vindfällda träd: Insats sker så snart som möjligt efter fällningstillfället. Materialet delas, transporteras och avsätts på lämplig plats i omgivningen, i samråd med markägare och

närboende. Materialet bör sparas på sin ursprungliga plats, men utan att det stör intrycket som ödekyrkogården och dess omgivning ger.

Återplantering: Vid återplantering av vindfällda eller självdöda träd bör i första hand Länsstyrelsen kontaktas för rådgivning angående tillstånd, växtmaterial och placering.

Riktlinjer:

Fagning: Kratta upp och forsla bort löv, samt plocka upp pinnar och grenar som ramlat ner.

Slätter: Slättern utförs med skärande redskap, till exempel lie, röjsåg med gräsklinga eller slätterbalk.

Gräsgångar: Vid högt besöksstryck på ödekyrkogården kan gångar klippta med gräsklippare anläggas på kyrkogården. Dessa löper från grindarna till kyrkogrunden, samt till andra intressanta objekt som till exempel fornlämningar, grova träd, gravvårdar och minnesstenar.

BILAGA 5: Översiktsbilder Hyringa ödekyrkogård

Norr-söder

Öster-väster

Söder-norr

Väster-öster

BILAGA 6: Översiktsbilder Längnum ödekyrkogård

Norr-söder

Öster-väster

Söder-norr

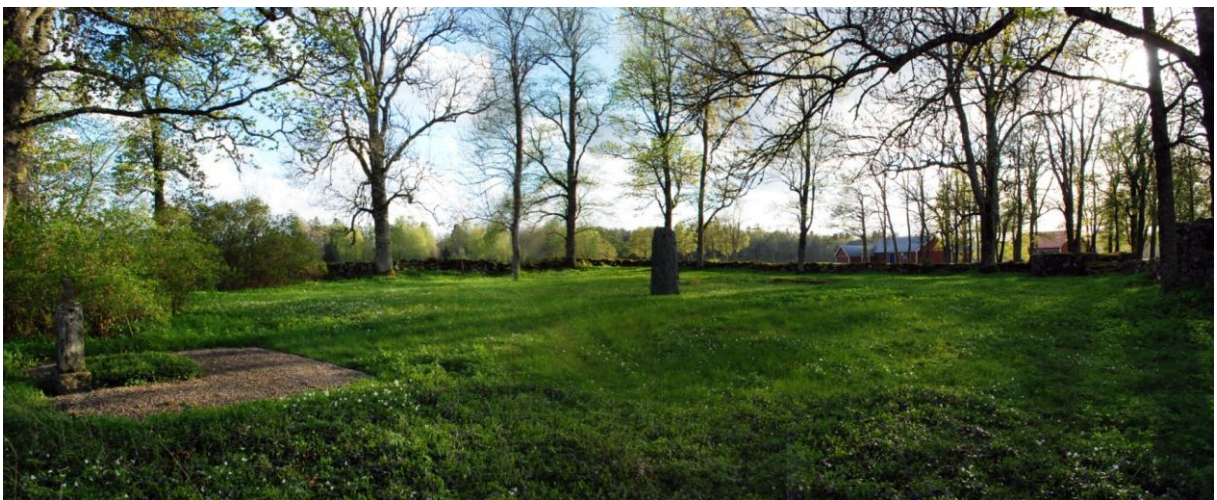
Väster-öster

BILAGA 7: Översiktsbilder Malma ödekyrkogård

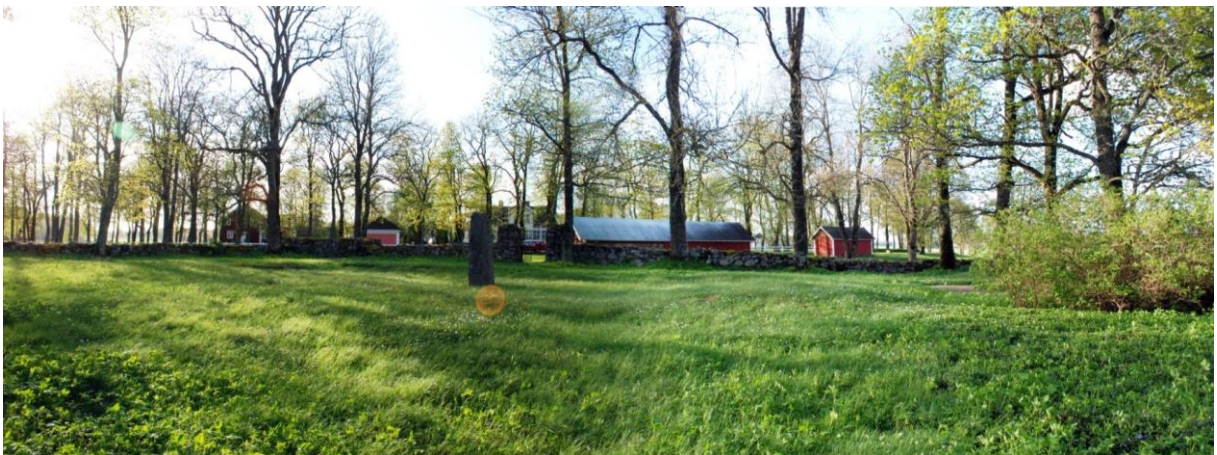

Norr-söder

Öster-väster

Söder-norr

Väster-öster